

Д. Донцов

Дурман
соціалізму

1936/3(11)

БІБЛІОТЕКА
Др-а С. Федака
У ЛЬВОВІ.

3<11>

Львівська Школа

ЛНР.



06
10

БІБЛІОТЕКА
Др-а С. Федака
У ЛЬВОВІ.

ДМ. ДОНЦОВ

ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ

*Львівський
Державний університет*

кр. Льв. Дбл. № 1-с - 1965

Л Ь В І В

129

1 9 3 6

К в а р т а л ь н и к В і с т н и к а

ч. 3 (11)

Львівська державна
новкова бібліотека

103/28u/5

129

Друк. Медичький - Тиктор, Львів, Бляхарська 9.

Ленін назвав релігію — дурманом для народу. Як назвав соціалізм дурманом, лише не для народу, а скорше для інтелігенції, збаламученої голосною фразою; вирваної духово з рідного ґрунту.

Сей власний ґрунт, від якого не сміє відриватися ніодін візіонер, — його нехтує соціалізм. Як видно на плякаті обік, соціалізм ступає великими кроками, лише — не знати куди. Він — сліпий, не бачить ні ґрунту під ногами, ні цілі, до якої нібито спішить. Шал божевілля.

Які оклепані, які буденні — від частого вжитку, — стали слова: — »в своїй хаті своя правда, і сила, і воля!« Але в них є глибша думка, яку нехтує і заперечує соціалізм.

Замість своєї хати — він знає кошари.

Замість своєї сили — силу чужої науки.

Замість волі — рабство.

Є два соціалізми: Соціалізм націй сильних і соціалізм націй слабих.

Перший — встановлюючи кошари і рабство для низів свого народу, резервує силу не чужій науці, а власній жменці нових пануючих. Другий, соціалізм слабих, одурманює не лише свої низи, а й свою верхівку, роблячи з неї чиюсь »грязь« або »сміття« — в ім'я нібито засади інтернаціоналізму.

Зведені чужою фразою, ті другі соціалісти, дійшли до заперечення всіх будуючих традицій нації, заступивши їх порожніми гаслами чужої догми. Сій темі присвячена стаття »До традицій!« в сій книжці.

Зведені чужою фразою, ті соціалісти, що вийшли переважно з селянської або інтелігентської верстви, виреклися підставових суспільних ідей,

основних засад громадського укладу своєї верстви і своєї наскрізь буржуазної країни, стаючи туподумними прихильниками чужих ідей і засад. Сій темі присвячена стаття *»Соціально-ідіоти«*.

Зведені чужою фразою, вони зробили анемічним свій мозок, відібравши йому ясність осуду і тверезість оцінки явищ життя, паралізуючи створення ясної національної програми. Сій темі присвячена стаття *»В путях фрази«*.

Зведені чужою фразою, ті соціалісти грожуть забити всякий самоохоронний відрух, інстинкт народу, сторожкий і недовірчивий до чужих правд, свідомий того закону сили, що панує в світі; грожуть знищити відпорність збірноти на всякий замах на її право до життя, знищити в її душі мужеський первень. Сій темі присвячена стаття *»Евнухи доктрини«*.

Написані в ріжний час, сі статті творять цілість, охоплену одною думкою.

Всі інтернаціональні доктрини, засвоювані нашою інтелігенцією XIX віку, як доктрина славянофільства, *»трьох Русий«*, і т. п., приймали в нас дефетистичний вигляд; нам самим відводилася в них доктринах служебна, другорядна роля. Навіть ідея національного визволення мала подекуди сей вигляд. Те саме сталося з інтернаціональною ідеєю соціалізму, яка створила в нас тип духового кастрата, не соціаліста школи Енгельса, Маркса або Леніна, яких ціллю було каструвати інших.

Переходимо хвилину останнього бою між націоналізмом і соціалізмом, який на кождім кроці відслонює своє обличчя — не лише антінационалістичне, але просто антінациональне. Спричинитися до розвіяння дурману, яким доктрина соціалізму намагається очманити ширші верстви нашого народу — ціль сих статей.

ДО ТРАДИЦІЙ!

Воскресають лиш там, де є могили
(Nur wo Gräber sind, gibt es Auferstehungen).

Ф. Ніцше

Моральна криза нашої інтелігенції буде ще довго злобою дня для українського громадського життя. Шукати її причин — не тема сеї статі. Тут хочу лише звернути увагу ростучої генерації на одинокі, що на мою думку є на потребу тій молоді, яка має змогу вчитися. Перестерегти її, щоби не йшла молодь за тими, що виріши в темнім льоху неволі, дарёмно силкуються розпізнати підсліпуватими очима правдивий шлях. Спершу його бачили в можливім порозумінні, одні з «щасливою Австрією», другі з російською державністю, далі в єдинім революційнім фронті, нарешті в світовій революції, себто концепціях, що під маскою універсалізму брали за свій, національний ідеал чужого народу. Одні обмежували полет своєї фантазії Сяном з одної, Збручем із другої сторони. Інші — з широким розмахом думки — не хотіли лишити і клаптика нашої землі поза границями... Росії. Сим чужим або неправдивим богам кланялася наша інтелігенція, в їх ім'я нищила себе взаємно, як римські глядіятори і як ті самі глядіятори, навіть діставши засуд смерті, не забувала послати своєму панові: Ave, Caesar, morituri te salutant. Люди сього покоління апатично пересувалися по історичній арені, bez pragnień jutra, bez wspomnień wczora, як казав один польський поет.

А головне без «споминів вчора», без тих споминів про діла батьків, що омолоджують душу не-

мов старе вино; без морального звязку з ними, без традицій.

На се я й хочу звернути увагу. На традиції не сміє забувати ніоден нарід, що хоче жити. Особливо той, що відроджується до нового життя. Правдиво сказав Ніцше, що лише там можливе воскресення, де є могили: що вдихнути живу душу можна лише в уже готовий, хоч хвилено завмерлий організм, що завтра має лише той, хто мав вчора; що встати може лише нація, що має традицію. Деінде ту традицію шанували. В Англії вона є всім в публичнім, як і в товариському життю. Споминами »про стару Англію« та про »славу революцію« 1688 року живуть усі британці, а одним із найважливіших аргументів, якими англійське робітництво поборювало доктрину большевізму, був той, що ця доктрина »не відповідала традиціям« їх країни. Республіканська Франція продовжує не одне діло своїх королів, а серед оборонців ідеї традиціоналізму здибуємо там такі імена, як Тен, Бальзак, Бурже, Воґюе, Моррас. Нова Польща знов хитається між старими традиціями 1613 і 1667 р. І навіть в Росії, сій типово безтрадиційній (бо некультурній) країні теперішній, ворожий демократії та Європі порядок є традиційним продовженням старого, а державницька ідеологія Леніна з її бюрократизмом і звязаністю особистої та суспільної ініціативи, — плягіятом царату та його апольогетів — Леонтієва, Данілевського, Тютчева, Ухтомського. Студіюючи сих авторів, студіюючи політику царату, ми скорше зрозуміємо большевізм, як перекидуючи картки *Комуністичного маніфесту*, так само як француз, що простудіював епоху Рішельє, ліпше зрозуміє завдання національної політики своєї країни, аніж той, що зачитувався

ослабляючо-паціфістичними проповідями Жореса; так само, як англієць скорше розбереться в завданнях континентальної політики свого острова, переглядаючи історію Кромвеля або Піттів, аніж вглиблюючися в твори Уельса, Беямі, та інших маняків утопії.

Нація се щось більше, як ті, що хочуть сьогодні робити її історію. Се велика спільнота тих, що живуть, і тих, що жили. Сі останні далеко численніші від перших і — не все від них дурніші. Вони не щезли на віки з нашого життя. Сходячи з історичної арени, вони заповіли дітям і внукам свої погляди, ідеї і цілі, які здійснюються звичайно не одною генерацією. Борючися і вмираючи за національний ідеал, як вони його розуміли, вони, сі мерці, лишили нащадкам велику скількість мрій, поривів, змагань, спогадів слави і приречень борні, величезну силу колись активної народної енергії, що може й помацки, але вперто простувала до осягнення національної мети, цілу сімфонію ідей, в яких вразливе вухо знайде свій сенс; ряд відірваних натяків, з яких думаючий політик випровадить ідеал нації, як математик з незрозумілих ляїкові знаків — ясне для всіх рішення задачі.

Виходячи з конкретних фактів, а передовсім з незмінних географічних обставин, щоденних інтересів нації, сі великі мерці, хоч інтуїтивно, але влучно вгадували суть національного ідеалу, снуючи нитку традиції: антигурецької в балканських славян, антиросійської або антинімецької в поляків, антиєвропейської в москалів.

Вловити сю нитку традиції, що зачали снувати наші предки, засвоїти собі їх досвід, скондензований в переказах і чинах, і на сій підставі знайти

формулу національного ідеалу — ось яке завдання поставила перед нашою інтелігенцією доля в 1917, але розв'язки сього завдання ми чекаємо й досі. Бо тяжко знайти іншу країну, де на-рід був би більше прив'язаний до її традиції, а інтелігенція менше. Остання мала перед тими традиціями мабуть не більше пошани, аніж перед Гробом Господнім вартуючі його жовніри султана. Про національні святощі в нас не писалося инакше, як беручи се слово в знаки наведення, а пануюча соціалістична доктрина вважала за лихий тон всяку аргументацію від історії. Що може бути спільного, здавалося їм, між св. Володимиром і — забезпеченням робітництва від нещасних випадків? Між *Словом о полку Ігоревім* і — соціалізацією землі? Між Гонтою і — «культурно-національною автономією»? Між синьо-жовтим прапором — і кличем «пролетарі всіх країн єднайтеся»? Між Шевченком і — першим мая? Такі сумніви закралися в несміливу душу українського інтелігента, а що Шевченка він все таки шанував, то і зачав, прийшовши до влади, розв'язувати квадратуру кола, себто лучити те, що не давалося лучити.

Вийти мусіло, розуміється, фіяско або фарса. Бо коли соціалістична Директорія, якій ми завдячуємо большевицьку декларацію, розпочала свою еру всенароднім молебнем на Софійській площі, то се була фарса, се була офенбахівщина. Коли гетьман, віддаючи данину часові, іменував свого першого прем'єра «атаманом міністрів», се була також карікатура, лишé в другий бік. Карікатурою було співати «Ще не вмерла» і вимахувати червоною хусткою, як і фарсою було називати іменами давних гетьманів полки, в яких запро-

ваджувалося »совдепи«. А накидати »соціалізацію« землі селянинові, що спійманого конокрада закопував живим в землю за порушення своєї приватної власності, се було божевілля. Менше сеї фарси було в Галичині, де витали ще над живими »тіни забутих предків«, але однобокою була її традиція, що прославляла Хмельницького й за те, як він скінчив; що знала лише його похід під Львів і союз з царем, а не хотіла знати його пізнішої умови з Швецією — сеї прелюдії Мазепинщини, яку на жаль через смерть старого гетьмана не дограно до краю.

Кінця сьому замішанню понять покищо не передбачити, а причина лежить власне в тім, що на політичній сцені мусить бути гармонія між текстом і музикою. Наші предки сю гармонію дотримували. Коли Іван Мазепа, щедро обдаровував наші церкви, се не був фальш, рівнож як його заклик боротися за »Україну нашу Малоросійську«. Але Директорія коло св. Софії — се фальш. Визволяти рідний край з »інтернаціоналом« на устах — се фальш. Робити з того, що оспівував Залізняк, комуніста — се профанація, а добирати до Шевченкових »Гайдамаків« мелодію робітничої марселіези — се просто какофонія. Компонуючи її в нас забували, що кожда велика історична акція мусить мати ідеологію, що впливає з самої її суті. Тому й не могла сотворити наша соціалістична інтелігенція сеї ідеології, що шукала її початків не там, де вони були: не в національній, проскрібованій в нас традиції.

Чехи виводили свій новий визвольний рух від Жіжки і Гуса. Поляки від 1831 р. і 1836 років. Французи тільки й могли розвинути подивугідне завзяття в останній війні через те, що кож-

дий з них не міг переболіти ганьби 1871 року, мріючи про реванш. Оповідують, що підчас франко-пруської війни, коли династія вже впала, на здивоване питання Тієра, з ким властиво німці ще воюють, Бісмарк відповів: »З Людвіком XIV«. Він знав, що республіканська, як і цісарська Франція, обидві жили традиціями сього короля, як і те, що їх треба було знищити, коли Німеччина хотіла вийти побідником у війні. В Англії тільки тому вдалася так блискучо мобілізація 1914 р., що всі там знали, про що йде; що традиції боротьби з Голяндією, Еспанією і Наполеоном підповідали кожному брітанцеві, що він мав робити з огляду на непомірний зріст нового суперника, Німеччини. Власне завдяки могутності своєї традиції могла Англія, як і за часів Нельсона, бути певною, що в слушний час кождий виконає свій обов'язок. Чому Сполучені Держави могли так скоро покласти кінець гостинним виступам Вільсона в Європі? Лише завдяки закоренілим традиціям, що в формі доктрини Монрое міцно сиділи в кожного янки, не дозволяючи йому жертвувати інтересами краю примхам кабінетного вченого. Але на Великій Україні майже ніхто не думав, що герої, які впали під Крутами, наклали головами властиво в боротьбі з Петром I і Катериною II...

Сі прикази минулого хотіли в нас заступити абстрактними »загально-людськими ідеями« і так нищили націю. Бо коли аргументуємо наше право на землю не тим, що на ній сиділи наші батьки, лише тільки правом того, »хто на ній працює« (знане соціалістичне гасло!), то відкриваємо до неї дорогу зайдам вчорашнім і нинішнім, хоч і з »трудового народу«, нищимо права нації. Бо коли аргументуємо право на »власну хату« не тим,

що дістали його від батьків, лише правом сучасників на »самоозначення«, то ледви чи зможемо відперти чужі претенсії нпр. до північної Чернигівщини. Бо коли правила політики нації хочемо привести в згоду лише з абстрактними ідеями справедливості (засади міжнародного паціфізму), то матимемо замість нації громаду сектярів, якій все одно, де вона живе, яка не привязана до ніякої території і яка, подібно до німецьких кольоністів-менонітів, що їм віра не дозволяє вживати зброї, однаково добре чується і в себе дома і на чужих їй українських степах. Такі сектярі, для яких свій власний закон був висший від законів дідів, є на найліпшій дорозі зрадити свою націю, як се робили французькі гугеноти, що збройно боролися проти своєї країни в рядах чужих протестантських військ, або наші »інтернаціоналісти«. Навпаки лише тоді може нація утриматися, коли черпатиме правила свого життя не з сектярських заповідей, а з понять та ідей, що повстали в безнастанній боротьбі поколінь за збереження предківської землі і роду. Лише там, де сю останню заповідь ставиться понад всі інші засади »права« і »справедливості«, повстане нація.

Нація є те, що протиставляє себе географічно, історично і політично своїм сусідам. І тому власне старалися знищити в нас поняття про нашу географічну відрубність, спомин про власне історичне минуле, про переказані дідами власні політичні змагання. Бо коли ми позбавлені того, коли перетяті вузли, що лучать нас з минулим, різниці між нами й не нами затерті; коли наша територія — їх територія, наша історія — їх історія, спускаємося ми до ролі американських імігрантів,

людей з традицією забутою за океаном, людей, з яких можуть повстати рівноправні горожани нової, придбаної вітчизни, але ніколи нація з власними політичними змаганнями; може повстати подібна до жидівської «меншість», що відрізняється від пануючого народу лише вірою, мовою і звичаями, але — не нарід, свідомий своїх відрубних змагань. Бо для безпеки цих прав (віри etc.) нація не потребує ні власної території, ні держави — не потребує бути нацією. Що більше! Не можуть обійтися без традицій, нарід, що губить власні, засвоює чужі. Так стається власне з американськими імігрантами, льояльними горожанами Сполучених Держав. Так стається і з нашими «інтернаціоналістами», що стають льояльними горожанами Росії.

Коли росіяни вивозять на Сибір родини розстріляних в українських містечках, аби пам'ять про екзекуцію не дійшла до нащадків, коли вони систематично виголоджують і вилюднюють Запоріжжя, найсильніше огнище протесту проти чужої влади, вони знають, що роблять! Знають вони також, що вони роблять, коли зачинають виводити право нації до життя з засад абстрактної справедливості, які можна (не так, як вікові традиції!) толкувати нині так, завтра інакше. Так само, коли стараються вбити клин між нарід та його інтелігенцію, роблять це тільки тому, щоби забрати масам пам'ять про їх минуле, ту пам'ять, яка живе в освіченій верстві нації та на якій може самотоко оснувати свої права нація. Наші приятелі ліпше від нас розуміють значіння традиції, полишаючи нам вірити в «загально-людські» ідеї «вічної справедливості». І навіть тоді, коли наші соціалістичні борці за нарід відкидають засади загально-людські,

а кермуються лише інтересами нації, справа не красшає, коли вони опираються лише на силі власної діалектики, нехтуючи діалектику предків, які не все були дурніші від нас. З ними трапляється тоді те саме, що з протестантами, які коментують св. Письмо, як хто хоче, і не приймають його (як католики!) яко традицію переказану, бережену і толковану церквою. В результаті — там одна міцна громада віруючих, тут — стільки голів, стільки умів. Скільки того політичного протестантизму розвинулося в нас через незнання і нехтовання власною традицією!

Її в нас ні тепер, ні передше не плекали. Хіба були в нас історики, що тим займалися? Хіба плекали сі традиції Костомарів, присяжний оборонець фатальної переяславської похибки? Або Куліш, сей глибокий, недоцінений, але звихнений розум, що не вірив у сили власного народу і писав блискучі романи на доказ, що Україна не доросла до самостійного життя? Або може останній, найбільше знаний з наших істориків, Грушевський, який наші національні традиції бачить не в князях і не в тих масах, що тепер борються за самостійність, лише в «татарських» і «московських людях», що руйнували нашу державу в XIII і в XX віках? Яку традицію могли вони в нас виховати? А ті, хто се мігби зробити, відслонюючи нам національні ідеали народу, як Лазаревський, Єфименкова, Липицький (говорю про його історичні, не політичні твори), хто їх із нашої інтелігенції читав? Бісмарк нищив у французів духа «короля сонця», бо той був для Франції цілою політичною програмою, а чим був для нас Мазепа? Мертве ім'я! В передреволюційні часи українські патріоти сходилися на нелегальні роковини Шевченка, але чи десь,

колись якийсь гурток обходив жалобою сумної пам'яті день полтавського погрому? Навіть коли росіяни так, як Бісмарк Тіера, старалися нас переконати, що, замикаючи *Просвіти*, вони борються з мазепинством (що було святою правдою), наша інтелігенція протестувала проти «негідних наклепів». Наша нехоть до традицій, що підносили маси, була так велика, що ми не могли навіть використати героїчної боротьби холмських уніятів проти православ'я, так, що одну з блискучих сторін нашої історії — забрали нам... Традицію Почаївської Матері Божої, про яку чудові легенди склав наш нарід — забрали нам москалі, роблячи з неї знаряд своєї агітації в Галичині.

Все, що пахло національною традицією, всі великі, масові пориви до самостійности, плямувалися в нас, як «польонофільство» (мазепинщина!), як «буржуазні вибрики» (протибольшевицьке повстання), всякі спроби створити національну ідеологію плямувалися як шовінізм. Всякі хотіння засипати ідейне провалля між відмінами нації і досі нищаться, злочинною рукою наймитів. Під отруйним подихом нашої громадської опінії могли цвісти лише течії та настрої сентиментального українофільства, імпотентної опозиції, «самоотверженого малоросіяинства» і сяно-збручанського партікуляризму. І навіть тепер, коли на щастя на ново навязуються в постійних змаганнях нитки перерваної традиції, хочуть у нас знов її перетягти. Так, і вони, противники нашої традиції, теж розривають старі могили, але не для того, длячого Ісус відслоняв віко Лазаревої домовини, лише як гієни, щоби знищити те, що пощадив час. Де при таких обставинах було шукати нашій інтелігенції споминів, що служилиб їй дороговказом в боротьбі?

Чим можна було зогрівати упадаючі від зневіри серця? Де було взяти той ентузіазм, з яким клали своє життя на вівтарі рідного краю борці Вердена, або німецькі добровольці? Жменька повних пошвяти безумців, яких імена все вимовлятимуться з непокритою головою, знайшлися і в нас, але що сказати про масу інтелігенції, що й досі хитається між запорозьким оселедцем і «Капіталом» Маркса, між рідним краєм і «соціалістическим атечеством»?

Вона, ся маса, ще не найшла свого Бога і перед її безвірям хочеться перестеречи молоде покоління. Нехай воно, перебираючи прапор боротьби за визволення більше шанує, більше пізнає сю націю, більше в неї вірить. Хай закличе «на пораду» тіни великих предків, як се робив у хвилині натхнення Шевченко, нехай вглибиться в їх історію, нехай з їх вчинків постарається схопити ідею, що може й напів свідомо присвічувала їм, як наприклад ідея державного опановання чорноморських берегів і Криму, що певно присвічувала козакам, коли вони шарпали прибережні турецькі містечка, або як ідея валу від Швеції до Дніпрового гирла, що присвічувала Хмелеві, що пактував з Карлом X, або Мазепі, що накладав з Карлом XII. Нехай студіює наша молодь «повісти временних літ», а може ясніше представиться їй, яким абсурдом для нації, яким запереченням її найбільше життєвих інтересів є спроби надати нашій політиці лише національний або соціальний, а не державницький характер. Може скорше дістане відповідь на прокляте питання — кудюю йти.

Переглядаючи стару історію вона побачилаб, що нації повстають і живуть не паціфізмом, що воля нації до життя кпить собі і з браку «природних границь», і з так званих «історичних конеч-

ностей». Колиб нова наша генерація більше нищпорила в старих фоліянтах, вона заощадилаб собі і безліч непотрібних понижень і дитинячу віру в кождохасну зміну режиму і пуританську стидливість вступати в союзи з »антантським імперіялізмом«, чи з »пруською реакцією« і раптового, немов у пропасниці, кидання від одної орієнтації до другої, заощадилаб безнастанного хитання між ентузіазмом і прострацією, між великим і смішним, між героїзмом і перекінчицтвом.

Я говорю про історію. Не менше варто вглибитися в етнографічні та соціольогічні досліди над нашим народом, щоби зрозуміти його душу, щоби ліпше відгадати лінії нашої внутрішньої і зовнішньої політики. Москалі мали свого генія, що, освітлюючи душу російського мужика немов рентгенівськими проміннями, відкрив нам його світогляд. Се був Гліб Успенський. Ми ще не дочекалися того, хто ввівби нас в тайни селянської філософії. Геніяльні спроби Стефаніка, кілька натяків Черемшини, Коцюбинського і Франка, от і все. Але зате тим більше маємо сирого матеріялу в різних етнографічних збірниках і в устах народу, що в сі страшні роки збогатив свій життєвий досвід і філософію неодною новою мудрістю, що ляконізмом форми і точністю виразу, а головню самою сентенцією потрапить йти на випередки з неодною партійною мудрістю нашої інтелігенції. Колиб ся остання хотіла більше пізнати село га його соціяльні і політичні ідеали з перших джерел, а не з творів Бакуніна і Маркса, не одного облизня заощадилаб вона собі, не одну і не дві компромітації і не потребувалаб тепер оплакувати, надробляючи біду міною, руїну своїх демагогічних затій, як оплакували її французькі якобінці по 18 брюмера.

Що сказано тут про історію і народну філософію, можна сказати і про національну культуру та церкву. Колиб ми дійсно знали про традиції нашої церкви, не висловлювавши один з найвидніших наших соціалістичних політиків свого здивування, «що червона Москва може до сеї пори терпіти (сіц!) головою церкви такого монархіста, як патріярх Тихон» (див. «Гром. В.» ч. 89), бо такої рабської залежності від держави, яку захвалює згаданий соціаліст, наша вільна церква ніколи не знала... бо таких рабських понять про відношення церкви до держави в нас не було...

Хитання мусять раз на все скінчитися. Мусимо вибрати: або «Свята Софія», або «релігія — се опій для народа»; або рідний край, або — пролетаріят, що «не знає вітчизни»; або власна держава, або — «соціалістическое атечество», що не зносить границь; або Мазепа, або Кочубей; або Хмельницький або Кисіль; або «громадівство», або націоналізм; або зречення з самостійної політичної ідеї, або власна державність; або соціаліст Драгоманів, або національна непідлеглість; або безнастанне оглядання на засади «гуманности» і «справедливости», або безоглядний хід наперед; або нібито інтернаціоналізм, що є лише покришкою для чужого націоналізму, ворожого нам сутю і формами, або власна національна ідеологія.

Народ, його минуле і теперішність у вияві його волі, думки і почування мусять стати предметом дослідів ростучого покоління, коли воно хоче відчутти і зрозуміти колективний ідеал нації, коли хоче дійти до кінця дороги, на яку вступили попередні генерації, що освітлюють нам шлях.

Нехай бодай ся частина молоді, якій химерна доля позволяє на те, візьметься до сеї тяжкої, до

1633

Державна бібліотека
національна бібліотека
39932

сеї утяжливої праці студіювати національну традицію, нитку якої надаремно хоче перервати купка невідповідальних маняків. Нехай вчиться розкопувати великі могили, в яких напевно знайде більше інтелектуальних і моральних скарбів, аніж в копійкових брошурах марксівських егалітаристів, більше ясної постанови цілей і метод їх реалізацій. Може тоді перестанемо бути нарешті нацією без голови. Може тоді зникне прірва між національним ідеалом і людьми, що мають його здійснити. Може тоді титанські зусилля народу пересгнуться бути безсильним бориканням і дістануть свою ясну форму і мету. Може тоді зникне нарешті та диспропорція між генієм нації та її мозком, що завжди була прокляттям нашої історії.

І не треба боятися стягти на себе наклеп реакційности, з яким так наївно і гупо виходять завше соціялісти! Бо лише те нове є трівале, що міцно коріниться в старім. З французької революції перемогло не те нове, що хотіли запровадити своїми утопіями Робесп'єр або Бабеф, а те старе, що перейшло до нового кодексу Наполеона.

Такою мені видається задача нашої молодшої інтелігенції. Їй се зробити легше, бо свою провесну вона зустрічала в гаморі боротьби, а не в покорі; бо в її пам'яті нема спогадів десятків років ганьби, що спідлюють душу і характер. За сю працю треба взятися кожному, хто вірить у воскресення нації, — бо повторяю, національний ідеал вироблюється рядом поколінь; бо навіть останні зусилля — се лише синтеза попередних; бо нація, що не має і не шанує вчора, ніколи не матиме завтра.

»Воскресаять лиш там, де є могили« і де шанується старих богів...

ПРО СОЦІАЛЬ-ІДІОТІВ

Большевізм переміг в Росії не своєю силою, а слабкістю буржуазії. В Італії його здавлено, бо буржуазія здобулася на гасло: »З большевиками по большевицьки!«

У нас проблема большевізму актуальна ще й тому, що тісно звязана з проблемою новомосквофільства. В большевізм йдуть серед інтелігенції передусім капітулянти (»хоч гірше, та інше!«). А серед одиниць — політичні кокоти, які »кохають« російського червоного »баріна« за »широку натуру« й широкий гаманець. Се ті »лизоблюди«, що були й за царя, до яких Воейков зачисляв і Пушкіна в епіграмі:

Я прежде вольность проповедал,
Царей с народам звал на суд,
Но только царских щей атведал,
І стал придворний лизоблюд....

Але ні desperати, ні »лизоблюди« не створилиб у нас большевицької течії, колиб вона не знайшла сприятливого ґрунту в капітулянтських настроях ширших кол інтелігентської буржуазії (або буржуазної інтелігенції). Тих кол, які не мають ніяких причин ані десперувати, ані »лизоблюдити«, які стають »радянофілами« тільки з політичного снобізму, як ставали лібералами щедринівські »помпадури«, а »залізно-бетонними« поетами українські соловейки-віршоплети в 1919—1922 р.

Сі настрої — старої дати. Зродилися вони на тлі оглушуючої (й оглуплюючої) пропаганди соціалізму, коли »соромно« було чути »буржуем«, коли

буржуазія стратила віру в свою міць і в своє право — бути собою: коли зачала клякати перед «ідеалом» соціалізму, який ніс їй смерть.

Був се, одним словом, типовий соціаль-ідіотизм, той, що розклав психіку французької шляхти, яка молилася за предтечу якобінців Руссо; той, що розклав психіку російського «кающогося дворянина», якого (хоч і «роскаяного») все таки поставили під стінку.

Сей снобізм, хоч змістом розпливчастий, був дуже виразний — тенденцією. Замість до Бога, молився до нової «Вищої Істоти», до «Народушка Безсмертного», після термінології Максима Горького. Уважав той снобізм, що інтелігенція «не має права бути освіченою», бо се — привілей, коли «маса, люд — неосвічені» (Ішутін).

Вчив той снобізм, що «стремління людей взнестися понад юрбу, щоб бути ліпшим, досконалішим від свого ближнього, завше родить боротьбу між людьми», а тому «стремління людини, що пхає її до конкуренції з ближнім, є антисоціальне» (Ткачов)...

Якаж то верства суспільна була «освіченіша», економічно сильніша, інтелігентніша від «юрби»? Се була буржуазія. Відібрати їй почуття моральної вищости, свідомість свого права боронити своє становище — до того стреміли апостоли соціальних низів. А дали в себе вмовити, що бути інтелігентним — ганьба, що бути сильним — зрада «трудящих», коротко, що стати буржуем і мати його прикмети є «стремління антисоціальне», — се дали в себе вмовити оті буржуазні соціаль-ідіоти; назва, яку я пропоную на означення особливої категорії людей, — попри старі назви — с.-д.-ти,

с.-рев-и, соц.-федералісти (ес-ефи, «сафандули», категорія зближена до соціаль-ідіотів).

В споминах В. А-го (ЛНВ 1932) з гумором начеркує автор клясичний випадок того «соціаль-ідіотизму», яким майже поголовно була заражена ціла наддніпрянська інтелігенція кінця XIX і початків XX в. Сини поміщиків уважали себе й батьків за «паразитів» на народному організмі, що ріжними штучками тримають в руках «слабшу й дурнішу клясу»... В своїм *Щоденнику* цітує Е. Чикаленко лист до себе сина, що просить його видання *Ради* не кидати, «бо се єдина плата нації за наше паразітичне існування на її організмі».

Кожда висша соціальна верства мусить мати сильне почуття соціального обовязку, дбання за цілість, яку вона (*pars pro toto*) репрезентує. Мали се високе розвинене почуття: англійська аристократія, німецький Adel (яскравим представником сього типу, його Ehrlichkeit був Гінденбург), нарешті американська буржуазія, яка мільярдовими вкладами уфундувала ряд університетів, і пр. Але нікому серед тих аристократій і в голову не приходило, що вони — «паразити»! Що їх — нераз 18-годинна денна праця, їх організаційний геній, їх освіта і інтелект — є щось, чого треба «соромитися»! А коли згадаємо, з яким нахабством, з яким цинізмом, з яким почуттям свого «права» — визискує й гнобить нарід в СССР нове комуністичне «дворянство», не даючи йому в замін нічого, не маючи й мінімального почуття соціального обовязку пануючої кляси, — щойно тоді усвідомимо собі, що комплекс ідей «соціаль-ідіотизму» є комплексом «упадочним», є бакціями, які

скорше чи пізніше вбивають на смерть провідну клясу, ними заражену.

Правда, що деякі (одиначі!) визволилися порівнюючи завчасу зпід гіпнози тої самовбійчої доктрини. Та більшість лишилась при ній, хоч над нею (і над ними) жорстоку наругу вчинило життя. І — що найстрашніше — оту догму «паразитства» буржуазії поширили «каючієся дворяне» з своєї поміщицької кляси — на цілу здорову, морально й працювиту хліборобську верству України.

Се були оті соціаль-ідіоти, які — на численних з'їздах 1917 і 1918 р. проголошували, що «приватна власність на землю (в тім і селянську) повинна бути знищена»; ті, які, торуючи шлях большевицькій «колективізації», п'ятували селянина згрідливою назвою «дрібного буржуя» (майже «експльоататора»); ті, що, ісповідуючи соціалізм, ісповідували віру верстви, яка пізніше закріпачила наше селянство, клясу, якої інтереси якраз наша інтелігенція бралася заступати! Бо над поняттям «буржуа» тяжило прокляття глупої фрази про його «антісоціальність».

Так ідеологія (соціалістична) української інтелігенції стала в разячій суперечности з (буржуазною) соціальною структурою верстви, якою та інтелігенція бралася проводити.

Галапасною клясою на Україні (м. ин. і через своє національне перекінчицтво) було дворянство. Воно було — своєю нездарністю і культом вигод (читай *Мертві Душі*, *Терпигорева* і *Обломова*) — засуджене на смерть. Тут революція була оправдана, бо довершила діло еволюції, яка з самого 1863 р. **crescendo** ліквідувала дворянську,

земську посілість. Але засуджувати на смерть живу, здорову духом і тілом селянську верству з цілим її (буржуазним) укладом життя, як щось соціально меншевартне, і то з боку інтелігенції, що інтереси тої верстви прагнула заступати — було абсурдом, було найгіршим проявом соціаль-ідіотизму, найглупішим плазуванням перед чужою й ворожою (соціалістичною) ідеологією.

Підчас революції, соціалістичні партії довго вагалися проголосити гасло самостійности, узаляжнюючи його від »згоди широких мас«. Але для проголошення гасла соціалізації (взгл. націоналізації) землі — згоди не чекали; разячий доказ суггестивности соціалістичної фрази й трудности нашої інтелігенції думати категоріями маси, яку хотіла представляти.

В повісті Клеман Вотеля (*Je suis un affreux bourgeois*) виведено трагікомедію великого фабриканта перфум, якого всі нападують: страйкуючі робітники, що жадають підвишки; коханка, яка тягне від нього гроші; касієр, який їх спроневірює; діти, які сміються з його »заскорузлости«, але натягають на тисячки франків; і всі, яким він є дійною коровою, всі, хто *prawem i lewem* запускають руку в його кишеню, ще й лають його »паскудним буржуєм« (*sale bourgeois*). А найкомічніше, що й сам поштивий, але загальований пан Пакіньон зачинає сумніватися, чи не є він справді »паскудний буржуй«?

Подібну дефетистичну психіку виробили собі і наші соціаль-ідіоти. І хочуть нас переконати, що й масово розстрілюваний, вивлаштований і рабований підсовітський селянин — теж є »паскудний буржуй«, завада на шляху »поступу«, репре-

зейтованого бандою пасожитів на чолі з Літвіновими, Кагановічами, Сталініми і комп.

Але се соціяль-ідіоти старої дати. Їх замолоду тріснули по голові ломакою соціалізму і вони на ціле життя лишилися умовими каліками. Та серед них бодай є такі, що своїм маєтком або свободою, а навіть життям, заплатили за зраду основним правдам своєї кляси — се або «народолюбці»-філянтропи, або — ідейні перекінчики, активні соціялісти. Перемога большевізму створила новий тип сеї категорії: вже згаданих в горі «лизоблюдів», і — нових, закаптурених буржуа-соціалістів.

На однім львівським процесі признався один комуніст, що носив відзнаку червоної зірки — під кляпою маринарки. Ось власне такими соромливими комуністами є й ті буржуа-соціалісти, про яких скажу тепер. Буржуа своїм класовим походженням і соціальним становищем, вони «соромляться», що вони «паскудні буржуа». Але живучи з буржуазії, вони й «соромляться» своїх снобівських комуністичних симпатій. Носять червону зірку, але — під кляпою. Вигідна асекурація, яка дозволяє жити по буржуйськи (часами по архі-буржуйськи), а думати по «пролетарськи», а крім того дає змогу кожного алярму або отворити кляпу з зіркою, або її замкнути.

Се ті, які в переломових хвилинах займають «вижидаюче становище», поки не зазначиться перемога одної течії. Тоді — отверто до неї признаються, аби її — при першій посовгненню зрадити.

До сеї категорії належить певна частина галицької буржуазної інтелігенції («радянофіли»), — інжинери, учені, професори, редактори буржуазних часописей, фабриканти, каменичники, директори буржуазних установ і пр. Не було больше-

виків при владі — вони не були «радянфілами»; впадуть завтра большевики — і вони перестануть бути «радянфілами». Всупереч Чикаленкові або РУПівській молоді, не жертвують вони своїй «ідеї» ні життя, ні маєтку. За дрібничкові й гуподумні, аби підвестися до патосу своєї, буржуазної, кляси, вони, як сноби, йдуть за найгаласливішим гаслом, подібно як купують краватку, найбільш розрекламовану, а за найбільшого письменника завше уважають останнього лівреата Нобля.

Коли таких типів назбирається багато, творять вони огидний намул, трясовисько, в яким грузне всяка вільна думка, на яким не може опертися й міцно стати ніщо здорове; намул, який засмоктує й не дає нічому скристалізуватися.

Люди сеї категорії нічого не розуміють, вірять у всяку реклямну «маху», і толерують все. Коли скрахований комуніст хоче влізти до національної установи (аби їй шкодити), його приймають — соціаль-ідіоти.

Коли застрілюється якийсь чесний комуніст в Москві чи Харкові, не могучи знести обману й гнилі, що панує в партії, і коли (для ратування ситуації) комуністи пускають брехню про «неможливі родинні умовини», що його до того пхнули, — в обороні партії стає соціаль-ідіот.

Коли паде фунт, соціаль-ідіот верещить про *finis Britanniae*, а коли совітська Москва капітулює перед Японією, соціаль-ідіот вірить, що Росія «не хоче воювати».

Коли приходять відомости про страчення Сакка і Ванцеті, — соціаль-ідіот обурюється. Коли большевики уряджують масовий морд під Крутами,

Новим Базаром або на Дністрі, — соціаль-ідіот мовчить.

Коли український священник до сліз рего-четься над кпинами совітського гумориста над християнською літургією, — перед вами знова со-ціаль-ідіот.

Коли на екрані з'являється комуністичний фільм, який — глупо й простацько — глузує з Європи або й з »дурного хохла«-мужика, — гучно лящать оплески соціаль-ідіотів, а їх пресовий ре-ферент пише осану ідеї, яка несе нам (і йому) смерть. Як буржуа — такий тип є директором або редактором чи співробітником національної часо-писі, як — пів віку тому охрещений на греко-като-лика, він, член католицької організації, а як соці-аль-ідіот — пише в тій »національній« часописі — »радянфільські« статті про п'ятилітку.

Нарешті, коли офіційний представник кому-нізму ласкаво простягне руку соціаль-ідіотові, він цілий місяць сяє, як свіжовичищений самовар: як ущасливлена устисненням руки »ревізора«, гоголів-ська провінціональна менажерія. Дарма, що руку того »репрезентанта« ніякі хемікалія не вимиють від крові тої самої селянської кляси, що й сам со-ціаль-ідіот або його батьки...

Але протестувати проти гвалтів над своєю кля-сою, соціаль-ідіот не вміє. Бо сеж значилоб бути »буржуєм«, »шовіністом«, »ксенофобом«, тим, що »сіє ворожнечу між народами«. Се значилоб дивитися в суть річей, а не у фрази, що ними ту суть заслонюють спритні майстри реклями... Чи комунізм веде війну з селом? Вінжеж хоче його »визволити«!

Звертаючися до своїх не соціаль, а національ-ідіотів, гремів колись Демостен:

»Коли ми схочемо чекати, аж він (Пилип) признає, що веде війну проти нас, то будемо найнаївнішими людьми на світі. Але — на Зевса! Яка людина при здорових змислах може судити про те, чи хто є її ворог чи приятель, чи приходить з миром чи з війною, — судити по його словам, а не по ділам?«¹⁾.

Яка людина? Власне соціаль- (або національ-) ідіот. Він не бачив діл комуністичного Пилипа, бо їх огортали милозвучні слова. І ці слова убивали відпорну силу збаламученого інтелігента, і кляси, до якої належав. Цілий героїчний патос української селянської (буржуазної) кляси, був сплюгавлений образливими етикетами — »шовінізму«, »контрреволюції«, »буржуазности« й »паразитства«. Тому, коли прийшла велика проба, селянська кляса заломилася, бо розіджена ворожою ідеологією була душа її провідників: отих всіх соц.-демократів, соц.-революціонерів, соц.-федералістів і соціаль-ідіотів.

Так було з феодальною клясою у Франції в кінці XVIII в. Ле-Бон пише про се: »Фільософи, що не могли мати ніякого впливу на нарід, мали дуже великий вплив на освічені верстви нації... Фрондерська аристократія далася взяти їм »на буксир«. Не вмючи нічого передбачити, вона перша зачала хитати всі традиції, які становили тим не менше, одинокую підставу її істновання. Напхана гуманітарізмом й раціоналізмом подібно до нинішньої буржуазії, вона своєю критикою підкопувала свої власні привілеї, фаворизуючи дісертації про »суспільний договір« (як нині про »Капітал« буржуазія — Д. Д.), про »права людини«, »рівність

¹⁾ Трета промова проти Пилипа.

горожан» і т. п.²⁾). Пануюча кляса стратила віру в рацію свого існування: у власну правду.

Так було й на Україні в 1905-1919 рр. Соціалістична інтелігенція, ота »провідна верства« селянства (наскрізь буржуазного) була розіджена і психічно здемобілізована доктриною Маркса, яка остро осуджувала і стремління до самостійної політики нації, і такіж стремління селянської маси; натомісць за найвищу мудрість мала офіційну ідеологію пролетаріату, уважаючи його за гегемона своєї кляси.

А тимчасом, за словами комуністичного Пилипа так легко можна було побачити його діла і — наміри!

Колиб наші соціаль-ідіоти мали розум і відвагу оцінювати ворога за його діла, а не слова, то повинні булиб сказати: коли dokonane Леніном насильство, dokonane в ім'я соціалізму, — най буде проклятий такий соціалізм... Але соціаль-ідіоти »розумують инакше«: соціалізм — велика річ, отже, коли, в ім'я соціалізму, нас згвалтив Ленін — хай живе Ленін!

Самі большевики (в хвилину забудькуватости) виговорюються, що »широкі кола трудового селянства« навіть в боротьбі з великим капіталом, хочуть не соціалізму, лише — »оборонити свою приватну власність«; що в повстаннях проти соціалістичної совітської влади »брали участь не тільки куркулі, але й незаможні верстви села«³⁾.

Ленін бачив, що »в селянина з поняттям ве-

²⁾ Dr. Gustave Le Bon — *La Revolution Française et Psychologie des Revolutions* Paris p. 138.

³⁾ *Наша Правда* — вид. КПЗУ ч. I грудень 1923 стор. 43 і 45.

ликої господарки («Колхози» — Д. Д.) вяжеться ненависть і спомини з часів панщини⁴⁾.

Але соціаль-ідіот сього не бачить, не факти існують для нього, а словесна бляга, що їх прикриває. Офіційною програмою соціаль-ідіота досі є колективізація хліборобства, себто обезземлення селян!

Говорять, що соціалізм се вільна спілка пролетарів різних націй. Але ось в кождім майже процесі КПЗУ засідають (як в Рівнім) на лаві обжалованих такі «українці», як Малка Рейман, Шандля Епельбойм, Рифка Кац, Ушер Авербах, Айсіг Клігер-Вебер, і пр., і то з правила в кождім процесі КПЗУ... Колиб, скажім, зібрати панів Айсігів і Каців, заснувати з них не українську, а жидівську соц. партію, а на чолі її поставити Пилипенюк і Савенюк, напевно сказалиби Каці, що се обман...

Так повинні булиб сказати і наші соціаль-ідіоти; сказати, що там, де «пролетарі» одної, вибраної (жидівської чи російської) нації є елітою, а пролетарі другої — масою, безвольним народом, — там розмови про те, що «російський (чи жидівський) пролетаріят є найкращий друг і брат українському⁵⁾» є обман; а коли його допускається під гаслом соціалізму, то й соціалізм є обманом... Але соціаль-ідіоти думають инакше: коли Каці, Кагановичі, Затонські і Скрипники чи пепеєсівці, в ім'я соціалізму їздять на нас, як на верблюдах, ergo — так і повинно бути! Бо доктрина Маркса непомильна.

⁴⁾ Н. Lenin — *Das Verhältnis der Komunisten zum mittleren Bauern* Berlin 1920 S. 17.

⁵⁾ М. Демченко — *Національне питання і пролетаріят* ДВУ 1930,

Подібно на полі культурнім. Нема національної культури, є «вселюдська» культура «трудящих», яку власне несе соціалізм... Так в законі і в пророках. А на ділі? Перед війною єпископ Нікон боронив в Думі права української національної культури. Вітрючи в нім конкурента, жорстко напав на нього Ленін: «в єпископа Нікона (мовляв) гасло «національної культури» українців на ділі є гасло пропаганди чорносотенства українською мовою, гасло української клерикальної культури»⁶⁾. Припустім, на момент, що так. Але чимжеж на ділі є большевицька «українізація»? На ділі большевицьке гасло «пролетарської», «соціалістичної» чи «вселюдської культури» для українців се ніщо инше, як гасло пропаганди большевицького чорносотенства українською мовою, гасло — замість «клерикальної», большевицької культури. Наміри однакові — і в єпископа російської православної церкви (в інтерпретації Леніна) і в єпископів російської комуністичної церкви. Бо для тих останніх — «наша національна політика є... спосіб соціального перевиховання на рейки пролетарської культури трудящих мас пригніченої нації»...⁷⁾. Коли сі маси треба аж перевиховувати в дусі «пролетарської» культури, *ergo* — вони є тій культурі чужі? Так само як в політиці, так і в культурі — соціалізм є гаслом широко закроєного дурисвітства, обману, аби прищепити українському селянству — ідеологію чужої йому національно й соціально кляси...

Се повинні булиб ствердити наші соціаль-ідіоти, колиб вміли, як Демостен (і як Ленін) —

⁶⁾ В. Ленін — *Собр. Сочин.* ГИЗ т. XIX стор. 83.

⁷⁾ М. Демченко — *op. cit.*

бачити поза оманами-фразами те, що є «на ділі»: бачити суть зявищ і наміри крикачів голосних фраз... Але соціаль-ідіоти думають инакше: ми, правда, любимо нашу культуру, зрослися з нею, но, але коли соціялісти кажуть, що вона «буржуйська», то мусимо засвоїти «висшу», «вселюдську» **made in Moskow...** Предки вирікалися «мужицької мови», внуки — «мужицької культури». Були серед «внуків» навіть такі соціялісти, що гогові були і мови виректися: «Колиб з Москви прийшов указ» — писав Володимир Левинський, співробітник «Громад. Голосу», — «в інтересах (соціялістичної) революції, скасувати в укр. радян. республіці не тільки такі комісаріяти, як господарчий, військовий, шляхів, але і комісаріят освіти; мало того, колиб в тих інтересах требаб було скасувати українську мову на Україні... то український робітник і селянин... бувби і на сю жертву пішов, бо для (соціальної) революції він принісби все» (*Народне Слово* Пітсбург, Америка 28 X 1920).

Очевидно, український робітник і селянин тут не при чім, але що є такі попихачі серед соціялістичних інтелігентів, які гогові мови виректися для «взнеслої ідеї» соціялізму — в се віримо...

Подібно й на полі економічним. Здавалосьби: коли самі большевики признають, що «стихія українська», що наше село є «дрібнобуржуазне»; коли — в ім'я соціялізму, що гвалтом тій чужій приватновласницькій стихії накидається, забирають їй таку частину «прібавачної стоїмості», про яку й не снилося капіталістам, коли в ім'я соціялізму привертають терористичну систему Петра, коли в ім'я соціялізму запроваджується ніде невиданий визиск «трудящих» на селі, — то єдиним

льоґічним висновком малаби бути невблагана боротьба з тим соціалізмом?..

Але соціаль-ідіоти »розумують« так: коли економічний устрій і психіка 80 відсотків. людности України суперечать такій »взнеслій« і »поступовій« доктрині, як доктрина Маркса і Леніна, ну, то муситься змінити психіку і соціяльний уклад тих 80 відсотків в ім'я »поступу« і соціалізму. Льокаєві найбільш з усіх імпонує сурдут його пана. Духовому льокаєві найбільш імпонує смак його пана: того, хто тримає в руках батіг і має монополь »громадської думки«. В білій бороді франкфуртського жида Маркса більше мудрости для наших соціалістів, аніж в головах 35 мільонів свого селянства.

»Буржуазії вигідно впрягти в свій віз трудящі маси..., затушовуючи моменти класових суперечностей«⁸⁾. Можливо! Але класові різниці між буржуазним (і українським) селом, і — робітничим (і часто не українським) містом, теж »вигідно затушовувати« кандидатам на нову еліту, чи то з КПЗУ чи з ППС. Треба собі — і масам — се вже раз сказати! Але ніодна льокайська душа, ані душа соціаль-ідіота сього не скаже...

Україна перед 1917 була під диктатурою дворянського феудалізму і під диктатурою міста. Чи по 1917 що змінилося? Знаний російський комуніст С. Діманштайн каже, що ні; що »широкі маси« на Україні, селянський, »дрібнобуржуазний елемент«, якого бе »факт економічної нерівности міста і села«, та що сей факт викли-

⁸⁾ М. Демченко — *Націон. питання і пролетаріат* ДВУ 1930,

кає брак »довіря національного селянства до пролетарського міста«⁹⁾.

Без евфемізму: українська нація, в своїй величезній більшості є — буржуазна. І яко така, і мусить виступити знов на історичну арену, відкинувши снобівський »сором« і страх соціаль-ідіотів перед фразою. Правда, селянин не завше знає, що він буржуї (хоч ним є), але й молієрівський Журдан не знав, що говорить прозою...

Хор снобів підхопить: а, так ви за буржуазію, яка »пе народню кров!« і т. п. Ні, я не за ту буржуазію, яка є зникаючою меншістю в народі, а за ту, якою є сам нарід, або бодай 80 його відсотків. Не за буржуазію, яка бореться за свої привілеї, лише яка бореться проти нечуваного гнету, за рівноправність з упрівілейованим пролетаром, який в СССР є пануючою клясою, і який так само (й ще більше) живе визиском села, як жило ним колись дворянство, який і деінде в упрівілейованім положенні порівнюючи з селом. Коли боротьба за соціальну рівноправність є справою буржуазії, ми повинні бути »буржуями«! Коли з праці рук і голів сеї буржуазії живуть всі інші, упрівілейовані кляси совітської суспільности, то правдивою клясою трудящих на Україні — є кляса отих »буржуїв«! Не ся кляса на Україні є паразитною, лише та, що держить її в лабетах диктатури.

Певно, що з робітництвом — ся українська буржуазія договориться і знайде з ним *modus vivendi*, але не на підставі абсурдної науки Маркса, яка хоче накинати тиранію невеличкої

⁹⁾ Г. Гехтман — *Проти механізму* etc. Харків 1931
стор. 42.

жменьки »пролетаріату« — величезній більшості »буржуазної« людности.

Але чиж »вмираюча кляса буржуазії« встані підняти активну боротьбу з диктатурою соціалізму там, де вона вже запроваджена, як і там, де про неї мріють тільки »товариші«? Буржуазія, розіджена наукою соціаль-ідіотів, зневірена у власних силах і власнім праві існування, непевно ні! Ані та, для якої існує не справа її кляси, а справа посад, тантієм і добових. Але сю боротьбу підійме наново — нова буржуазія, село і його інтелігенція.

У Франції встоялася дрібна буржуазія з великої школи Робеспера, ся, яка гільотинувала короля в 1793 і розстріляла комуністів в 1871. Вонаж — руками й мозком останнього якобінця, Ж. Клемансо, — відбила інвазію чужинців в 1917... Дух сеї буржуазії вже прокинувся і на Великій Україні — у великих повстаннях села проти царату (1902—06) та у великих повстаннях села проти ленінізму (від 1917). Ся буржуазія вже відвертається від соціалізму і в галицьких селах.

Соціаль-ідіоти з жахом відвертаються від сеї нової — я сказавби клясовосвідомої й активної — буржуазії, п'януючи її (разом з большевиками) іменем »бандитів«. Бо »гуманність« і любов до людскости забороняють проповіді ксенофобії і ненавистницького »шовінізму«, бо насильство ніколи не буде, лише завше руйнує...

А, так, гуманність і любов до людскости, »філянтропія!«. Се, мабуть ті самі про яких писав Ле-Бон: »коли злочинний рід філянтропів звалюється на нарід, то сей напевно стоїть перед якоюсь великою катастрофою. Відомо, скільки тих філянтропів намножилося напередодні революції (1789). Скіль-

ки молитв до Висшої Істоти, зворушливих кличів до братерства, перед вересневими масакрами і працею невсипущої гільйотини!¹⁰⁾. І скільки, додам — ляментаций про соціяльну рівноправність, політичну свободу і міжнародне братерство, перед большевицькою революцією, аби з неї вийшли: нове кріпацтво, абсолютизм і поневолення націй. Роззброєна тими милими гаслами душа українського соціяль-ідіота прокинулась »в огні« — »окрадена«, і скута тими гаслами, нездібна до опору, без віри в своє право на істновання.

Наша пятьдесят і сто процентово соціялістична інтелігенція проти »некультурного духа« нової буржуазії. Але, »хто хоче заслужити на життя, повинен лишитися найсильнішим (каже Ле-Бон)... При новітній еволюції світа, ніхто не зможе затримати те, чого не здолає боронити. Щоби перемогти в чимраз тяжшій боротьбі, наша буржуазія мусить придбати певні чесноти і позбутися певних пороків... Апостоли, на жаль змагаються лише з апостолами. Але коли апостоли безладу є численні, апостоли порядку — дуже рідкі¹¹⁾. Їх і має видати нова буржуазія, щоб згнести безлад большевізму і його предтечі соціалізму. Українське село веде зтяжну війну з большевізмом. »А на війні, нема ліпшої інспіраторки, аніж ненависть — говорив професор французької військової школи, командант Колен, і завдяки їй переміг Бліхер Наполеона. Проаналізуйте найкрасші воєнні маневри, найбільш удалі операції, і коли вони не є ділом виїмкової людини, Фрідріха чи Наполеона, ви знайдете, що їх нїтхнула скорше пристрасть аніж розрахунок. Чим

¹⁰⁾ Dr. Gustave Le Bon — *La Psychologie Politique* Paris p. 850.

¹¹⁾ G. Le Bon — *La Psychologie Politique* 361 і 365.

скінчиласяби війна 1870 без ненависти, яку плекали до нас німці?»¹²⁾. Французький »шкідник« і »хаотик« додає, що завзята ненависть японців до росіян, які їх так понизили, була одна з причин їх успіху. »Російські вояки, що навіть не догадувалися про існування японців, не відчували супроти них ніякої неприязні і се була одна з причин їх слабости«¹³⁾. А я додам, що стихійна, розятрена Леніном ненависть московського »голодранця« з півночі до »буржуйської« країни »хохлів«, »где всьо обілем дишет«, — удесятерило ударну силу большевізму на Україні. Натомісць »гуманні« проповіді наших соціаль-ідіотів, що »російський пролетар найкрасший друг і брат українському« — значно ослабили відпорну силу України при боротьбі з московським наїздом.

Наші »філантропи« всіх таборів стараються всіма силами перешкодити кристалізації сього нового духа української буржуазії. Але без сього нового духа не позбудемося большевізму і Москви, як не позбулисяб ярма Наполеона німці без духа, який впоював Фіхте.

Поль Маргеріт, (а з ним всі »філантропи«) твердять, що — »аби лиш вовки перестали правити баранами, а народи стануть панами своєї долі«... Помилка! Барани ніколи не є »панами своєї долі«.

Сноби передвоєнні і повоєнні »встидалися« своєї кляси, своєї концепції політичної, культурної і економічної, а приймали готовими ті концепції від ворожої — національно й соціально — верстви. Навязуючи українській дрібнобуржуазній стихії концепцію »пролетарської«, (»спільної«) держави,

¹²⁾ G. Le Bon — *La Révolution Française* p. 71.

«колхозної» економіки і «вселюдської» культури, революційна Росія має легку ціль до досягнення, бо чиж, засліплені чужим ідеалом соціалізму, не кланялися тим самим богам наші соціаль-ідіоти?

Та тепер настав час, не лиш національно-політичний ідеал переважаючої більшості нації наповнити своїм конкретним змістом, але й її ідеал культурний й суспільно-економічний. Коли ми вміли, проти ідейного терору передреволюційної Росії, й проти ВКП, і ППС кинути в лице: «так, ми шовіністи!», то мусимо отверто, в імени 80 відсотків нації, сказати: «так, ми буржуї!». Колиб большевики, які в 1917 р. обманом позискували селян для ідеї соціалізму, відслонили їм тоді дантівську картину теперішньої колективізації, большевізм — заким вродився, умерби. Знали се большевики, знали, що село наскрізь індивідуалістичне, буржуазне, яке запрягти до соціалістичного возу вдасться лише ординарним «хлополапством», обманом, а тепер — безприкладним терором. В 1825 збунтовані декабрістами полки на Сенатській площі в Петербурзі гукали: «хай живе Константин і Конституція!», думаючи, що ся остання є — жінкою Константина. Подібнеж ясне поняття й про «соціалізм» мали наші селяни за революції 1917 р., які бачили в нім поділ панських ґрунтів на свою власність. Тепер — коли обман розсіявся — чи маємо й далі накидати величезній буржуазній більшості народа абсурдну для неї ідею Маркса через те, що сю ідею шанує жменька соціаль-ідіотів?

Демагоги соціалізму підсувають нам намір, що ніби — в такому випадку — ми годимося «на той визиск і лихварство, що є нині, на політичну нерівність між клясами». Ні, визиск і нерівність між

клясами установили большевики, зіпхнувши селянську клясу до ролі паріїв; большевики і ті соціялісти, які тепер щойно підносять проти большевізму голову, а ще недавно або солідаризувалися з ним, даючи апробату «визискові» і «політичній нерівності», — або лиш дружньо критикували («всеж таки се соціалізм!»). Саме в ім'я знесення нерівності кляс, маємо виступати проти соціалізму, який на карк кількадесятьмільйонної селянської маси посадив на Україні жменьку упрівілейованих совітських паразитів і — одурену масу робітництва; проти соціалізму, який і в Галичині уважавби диктатуру своєї партії (ну, і «братньої») над селом за річ нормальну.

Нашим ідеалом не є буржуазія часів упадку, а відроджена, активна; типу тої, яка в 1789 брала Бастілію, а в 1923 — поставила хрест над комунізмом в Італії, буржуазія, яка — як французький плебс за Жанни Д'Арк — видобуде з себе «фурію абнегації»¹⁴⁾, так зогиджену нашими Тартюфами...

Щоби хаотичний покищо світ ідей сеї нової буржуазії стверднув в ясне **credo**, на те треба позбавити впливу дефетистів, отих соціаль-ідіотів, які соромляться власного «Я» і, як Гоголівські селяни нечистої сили, лякаються фраз. Коли ці соціаль-ідіоти зникнуть, щезнуть і «лизолюбуди», бо не знаходитимуть сприятливої обстанови. Тоді стежка від 30-х срібляків вестиме їх не до шани і достатку, а до осики з петлею на ній... Тоді безсилями будуть у нас геніяльні шарлятани комунізму. Тоді не будуть перед снобівським червоним мотлохом строїтися буржуа в комуністичні пера,

¹⁴⁾ J. Benda — *Esquisse d'une Histoire des Français*.

як перед паризькою юрбою вбирався в червоний колпак Людвік XVI. Бо тоді ми знатимемо, що не довго всидить на невідповідній голові такий колпак: хутко злетить разом з нею... Відчули се болісно й всі наші соціаль-ідіоти, що відпокутували зраду своїй класі і нації під большевицькою «стенкою», на Соловках або на Сибірі...

Всі оті «контрреволюції», «пролетаряти», «буржуазії», «братерство народів», і пр., в устах Леніна і його наслідників, се були лише пересуди доби, якими послуговувалися: його татарський сприт і втілена в нім воля пануючої й упрівілейованої класи московської нації — стати паном цілої імперії і всіх її народів-паріїв. Ту волю — повинна зломити такаж і ще сильніша воля нової української буржуазії, здерти фразову облуду з чинів і створити власне суспільне-політичне сredo. Проти чужого (і «рідного») соціалізму там, і проти чужого (і «рідного») соціалізму — в Галичині.

До сього треба волі, свідомости власного права, але й величезного накладу розумової праці, яка підсвідомі настрої — на тлі нашого соціального середовища — унялаби в яскраву доктрину. Основоположники всіх великих рухів були завше великі ерудити: апостол Павло, Мартин Лютер, Гнат Льюїоля, Карль Маркс, Володимир Ленін. Пристрасти кермують історією, але — уняті в ясні формули інтелектом.

Новий рух нової буржуазії, що почався в 1917 р. поваливши царат на Україні — буде безпощадним противником соціаль-ідіотів і тартюфів «філантропії».

Се, що Велика Україна під стопою больше-

візму, переходила (хоч далеко не в тій страшній мірі) під Наполеоном Німеччина. Вкладаючи свої слова в уста Наполеона, говорив в його імені до німців Йосип Геррес: »Я лиш потребував розкласти мої сіти, і вони мов ті полохливі звірята давали себе злапати. Я забрав їм їх честь, і вони вірно бігли за моєю славою... Не було більш легко-вірного народа на землі... Я навчив їх забобонів, і коли розторожив їх під моєю пятою, вони з огидною добродушністю шанували мене як Бога. Коли я їх смагав батогами, а з їх краю зробив місце вічної війни, їх поети оспівували мене як апостола мира. Їх нарід... шанував мене як того, що ущасливив світ, як втілену Ідею... Нарід кричав мені »Слава«, совгаючися як робак в крові під копитом мого коня. Ніодна брехня не була запростацька для них, якійби вони в незбагнутій глупоті — не дали віри...

Хоч сто разів одурив я їх, приносили вони мені на переховання своє найцінніше... Вони виреклися себе і своєї крові, аби, на їх ганьбу, тримати зі мною... Найбільший свій тріумф святкували вони тоді, коли я, ставши на їх чолі, і завдяки їм самим, повалив їх державу... Як тільки я пізнав їх, все ними погорджував і поводився з ними, мов з льокаями... Бо завше мали вони більше завзятости проти себе самих, аніж проти свого дійсного ворога¹⁵⁾.

Подібні думки не про український нарід, а про його капітулянтську настроєну інтелігенцію, могли часто снуватися в хорім черепі комуністичного па-

¹⁵⁾ J. Görres — *Wider Napoleon — für das deutsche Volk.*

ралітика в Кремлі. Ледви чи й діячі ППС чи КПП. можуть мати щось інше крім погорди до наших радикалів і соціалістів.

Стрясти з себе дурман соціалістичної ідеології, не «відрікатися себе й своєї крові», підвестися з морального упадку, проголосити смерть марксізму — ось пекуче завдання. Бо хто сам вважає себе за паразита, того як паразита й роздушують.

ЛНВ 1932 V

ЕВНУХИ ДОКТРИНИ

Гриць Грекул: ...Большевики большевиками, і ми, соціялісти, не є їх прихильниками. Але ще менш ніж їх, розумію, я вашу доктрину. Замість ясної програми, замість ідеї поступу — глупий фанатизм і...

Єретик: Я скінчу за вас: замість доброти, погідности, толеранції до відмінних поглядів — релігія основана на догматах ненависти... Замість щиролюдського соціалізму, опертого на щирогуманнім вихованню народних мас на поступі і загальнім розповсюдженню освіти й науки — шовінізм.

Гр. Грекул: Се звідки?

Єретик: Се з вашого патрона, з людини майже геніяльної, але який в передмові до книжки, звідки я беру ці слова, написав — *Sei ein Mann und folge mir nicht nach.*

Гр. Грекул: А, Франко! Але ми вважаємо, що і тепер мусимо за ним іти так само, як і за Драгомановим.

Єретик: Очевидно, бо і Драгоманів писав, що муситься йти «під більш людяним прапором, аніж прапором релігійного і національного фанатизму». Лише під тим прапором нічого з комунізмом не вдієте.

Гр. Грекул: Може під стягом сліпого отаманського романтизму?

Єретик: Лишім отаманів на боці і їх романтику. Чи ви читали колись Ювенала?

Гр. Грекул: ?

Єретик: Сатирика римського. Отже в того Ювенала є блискача сатира на «грекулів», отих представників поконаної й збещещеної колишньої

Еляди, вони сунули до Риму, оті »пройдисвіти, виблювані до Риму вітром зі Сходу«, оті нікчемні »комедіянти«, підлизайки й ошуканці, для яких »нема нічого святого« крім гроша, які задля нього »виконують найпідліші заняття« — граматика, риторика, магіка, одним словом універсальної людини. І Ювенал, закоханий в стародавній елінській культурі, картає отих грекулів, як »ахайську галайстру«¹⁾.

Гр. Грекул: І щож то має до річі?

Єретик: Чи можна в тім портреті пізнати нащадків Гомерових героїв? Се був той самий нарід, та сама мова лишилась йому, та сама територія, та сама висока освіта. А тимчасом нарід Ахілів і Демостенів, який з погордою дивився на чужинців як на »варварів«, зробився »ахайською галайстрою« без сорому і честі, якої потрясаючий образ дала нам в *Опрії* Леся Українка. І то власне в міру заникну »шовінізму«, в міру поступу »виховання народних мас« і »духа толеранції«... до варварів. Щось відлетіло з душі тих людей, що робило їх народом.

Гр. Грекул: Задалекі се часи. І чужі для нас.

Єретик: То візьмім близші і рідніші. Бо такими »грекулами« зробилися і ми за цариці Катерини. Пригадуєте, що писав Румянцев з України про »ту невеличку жменьку людей«, яка инакше про себе не говорила, як »що вони відмінні на цілім світі люди, що нема їх сильніше, нема їх відважніше, нема їх розумніше; що ніде нема нічого доброго, нічого корисного, нічого дійсно свобідного, щоб їм придатися могло та що все, що в них є — то ліпше від усього«.

¹⁾ *Satires de Juvenal, satire III Rome.*

Гр. Грекул: Не новина, що ваші ідеали сягають аж у XVIII вік, що вам більше до серця припали оті визискувачі народу — князі і гетьмани — аніж новітня демократія.

Єретик: Не в тім річ. Річ в засадничім наставленню якоїсь (все одно якої) кляси. Поки на Україні тон надавала ота »жменька«, яка ставилася до Румянцева і Катерини як до варварів, доти й Україна була. Якжеж на ній зачали надавати тон Феофани Прокоповичі, ті, що замість себе, мудрішим уважали Петра і йому панегірики писали, а сонце бачили не в Києві, а в Москві (як грекули в Римі); як тільки опанував Україну отой »дух толеранції« до відмінних думок, сістем, ідеалів — перестала Україна бути. Оттоді і стали ми з »народу малоросійського«, як нас ще величати мусів Петро — »черкасішками« — новітніми »грекулами«...

Гр. Грекул: Певно, XVIII вік трохи до нас ближше, ніж вік Ювенала, алеж в XX віці пропагувати ідеали тої обскурної доби! Чи ви заперечите, що за той час людскість таки зробила великий крок на шляху поступу?

Єретик: Дуже, від Цезаря до Мусоліні, від Катіліни до Леніна, від Парацельза до Цайляйса і від Герострата до Зіновєва... Підставові рушії людських вчинків — лишилися ті самі. А коли ви так далеко відійшли від XVIII в. — то ось вам XX-ий. Є знаний швед Кієллен, і я ніколи не покину цитувати його слова, що найліпше відносяться до нашої теми: що протиставити большевізмові? Той швед писав: — »Національність в першій мірі має суб'єктивний бік. Се волевий і тепловий елемент, який може підноситися до температури трясці, але й спадати низше зєра. В останнім випадку не ви-

стануть нації об'єктивні передумови, щоб здобути від історії признання своїх домагань... Втім лежить м. и. точка тягару проблеми України²⁾. Отже »розповсюджуйте освіту«, прищеплюйте українським масам під большевиками »щирогуманне виховання«, рішатиме не те, а ступінь того »теплого елемента«, який ви плутаєте з »фанатизмом« і якого не зносять соціалісти.

Гр. Грекул: Не чув, щоби большевики покладали на сей мітичний »тепловий елемент« велику вагу. Вони пропагують свою науку. Отже й їм треба протиставити свою власну, але теж науку.

Єретик: Большевики пропагують науку? Свій символ віри пропагують вони, той »волевий елемент«, що стараються підтримати в стані перманентної горячки у себе, знижуючи його в нас низше зерна. Шевченкову горячку, яка стрясла Україною в 1917 р., проголошено станом хворобливим, якому вони зарадили — упустом крові. Москві кладуть страшний натиск як раз на той момент »почування«, на момент »тепловий«, »волевий«. В нім чують вони більшу небезпеку, ніж у всіх ваших »знанні« чи »освіті« чи там »програмах«, які вони приймуть всякі — »вплоть до атделенія« і »українізації«.

Гр. Грекул: То ви гадаєте, що якраз отсим перемогли нас большевики?

Єретик: Авжеж нічим иншим.

Гр. Грекул: А я гадав, не треба шукати в тій перемозі якихсь містичних причин, а чисто розумових. Большевицька партія видвигнула два дуже популярні кличі: негайного мира і розділу

²⁾ R. Kjellen — *Die politischen Probleme des Weltkrieges*,

поміщицьких земель. Ясно, що з тими кличами та при своїй рішучості вона мусіла мати успіх.

Єретик: Коли ті кличі були такі «ясні», коли вони ворожили певний успіх, чомуж їх не висунули українці, як напр. негайного мира? Чому другий клич — розділу земель — хоч і видвигнули, але «успіху» він не приніс? Не в «кличах» діло, а в «рішучості», з якою вони свої «кличі» боронили, а якої бракло нам. Знова приходимо до чутевого моменту, про який противолі і ви згадали. А кличі... Що кличі? Ви думаєте для тих кличів ішли большевики на Україну? Його царської Величності полковник (а пізніше червоний комісар) Антонов-Овсеєнко писав, що український рух «міг цілком відтяти нас від Кавказу і Бакінської нафти, позбавивши совітський центр також і вугля з Донбасу, манганцю і хліба України». Ось були ті реальні інтереси, які доправили до «температури горячки» національне почуття большевиків і пхнули їх на Україну в 1917 р. Кличі ніпричім — раз тим «кличем» був поділ поміщицьких земель на власність, другий раз — колективізація, раз — «єдіная-неделімая», другий раз — «самостійна Україна», а в обох випадках централізм, в обох випадках — вугіль і хліб: джерело патріотичного ентузіазму.

Гр. Грекул: Соціалістична партія завше демаскувала большевицький імперіялізм.

Єретик: Опріч тих випадків, коли стояла за «впровадження радянської системи» на Україні... Ніщо так не свідчить про цілковите нерозуміння «грекулами» істоти большевиків, як ваша думка, що їм іде про програму та що змінюючи свою програму, змінете відношення до себе. Се два

світи — світ агресивної нації і світ «черкасішек», які проти большевицької «продразв'орстки» вилізають з Марксом, якого дорогі товариші фальшиво товмачать. В Совітах вийшла цікава книжка про національну їх політику. В нападі щирости призналися «товариші», що коли деякі (а на мою думку всі) большевики інтерпретують постанови партії в російсько-патріотичнім дусі, то се тому, що тут грають ролю «глибокі, чисто емоційні підсвідомі моменти», «під формальним одягом марксівської теорії», та що ці підсвідомі емоції лише «прикриваються лівою фразеологією»^{в)}). Про ці «моменти» й кажу я, і каже Кієллен, і казав обурений Румянцев. І се те, чого не хочуть зрозуміти соціялісти. Ніпричім «наука» і «освіта». Люди кермуються своїми колективними інтересами (а не програмами) і — пристрастями. Ота пристрасть, та емотивність, та душевна «температура» — у большевиків перевисшала о багато степенів нашу. Се й є отой «фанатизм», якого вам не зрозуміти повік, якого бракло нам і треба було виплекати в нас, протиставляючи большевицькій етиці — свою.

Гр. Грекул: Є лиш одна етика: любов до інших, але розмір сеї любови залежить від людської свідомости: тому в одних етика охоплює тільки родину, в других класу, в третих націю, в четвертих все людство.

Єретик: Чогож ви перескакуєте просто від класи до людскости?

Гр. Грекул: Ми не перескакуємо. Треба любити і свій нарід, але поруч з другим, не проти

^{в)} М. Скрипник — *Національні перетинки* Харків 1930 стор. 14, 26.

других. Треба боронити своїх прав, але переносити взаїмовідносини між людьми в матеріяльну площину грубої сили, негувати всякий висший від усіх і всіх обов'язуючий висший закон — се нечуване! Чи ви не вірите в силу врозуміння?

Еретик: Я стверджую те, що є: що не л'югіка править світом. Один з чільних провідників соціалізму твердив, що «зло в тому, що у большевиків застаріла давна емоція брала гору над розумовими висновками і заявами»⁴). Лиш виперсвадувати їм ті «застарілі емоції» — і вони напевно не рушилиб нашого вугля.. Але зло було не в тім, що у большевиків гору брали емоції над розумовими висновками, а в тім — що у нас над нашими емоціями брали гору розумові висновки («большевики як соціалісти — мусять бути нашими братами»). Зло було в тім, що у нас були слабо розвинені оті емоції. Сильні у большевиків — вони нехибно диктували їм тверду лінію політики («дайш хлеб і уголь!»), слабкі у нас — вони не давали нам передертися через хаші баламутних фраз. «Ріжниця в поглядах людей цілком залежить від ріжниці їх пристрастей, люди кермуються своїми інтересами, а ту саму акцію звуть справедливою чи несправедливою, залежно від користи, яку їм несе»⁵). Якеж тут могло бути врозумління? Коли один з видних соціалістів-революціонерів зачав угодову акцію з большевиками, то ніхто інший, як таки член вашоїж партії, кпив собі з нього, що хоче «переконати, що мясоїди-комуністи не повинні їсти українського мяса». Як ви їх переконаєте? Емоції... Не «зашептати» їх у большевиків

⁴) В. Винниченко — *Відродження нації*.

⁵) Helvetius *Traité de l'Esprit* Discours II ch. 1, 3.

треба було ес-ерівським бабам-щептухам, лише зміцнити подібніж емоції в собі. Але лірики і соціялісти звуть се — »фанатизмом«.

Гр. Грекул: Емоції тут ніпричім. Ми просто не мали ясної програми, яку моглиби протиставити большевицькій. А щодо великої ідеї порозуміння всіх трудящих, то ся ідея нічого не терпить на тім, що її перекручують по своєму большевики. Сеї ідеї ми й тепер не цураємося, і цілком розуміємо соціялістів-революціонерів, які нераз пробували найти шлях порозуміння з московськими большевиками, як революціонерами, щоб спільно захищати інтереси трудящого народу. Щож, коли большевики, засліплені старим імперіялістичним шовінізмом, робили своє і рвалися покорити Україну »под нозі« Москви... Ми і тепер сидимо з братніми соціялістами в 2-ім інтернаціоналі.

Єретик: Соціаль-демократ нарікає на »застарілу давну емоцію« большевізму, ви — на »засліпленість старим імперіялізмом«... А тимчасом, коли в сім трагі-комічному спорі і був хто заєсліплений, то тільки ви. Вам ті заяви і маніфести большевицькі про »самоозначення« і »українізацію« сліпили очі, затемнюючи суть спору. Ви думали, що підставою спору є непорозуміння, а тимчасом підставою були власне »емоції« (після вас, щось випадкове й усувальне) — оте пристрасне бажання — як ви самі сказали — покорити ворога собі »під нозі«. Вам сі емоції були чужі, ви не мали сього нехибного компасу, тому й хиталися під впливом »заяв« з права на ліво і навпаки, а не тому, що не мали »ясного програму«.

Гр. Грекул: А всеж ми кажемо: треба бідним людям різних пород і всіх країв змовлятися

між собою проти богачів, але так, щоб один не скривдив другого при тій спілці, як то сталося на Україні, коли москалі прийшли ніби нам допомогти вигнати панів, а загарбали Україну під свою руку...

Єретик: Лишіть ваших «бідних» на боці. Скажіть просто: ваше душевне наставлення не дозволяє вам уняти конфлікт з большевізмом, як конфлікт безкомпромісовий, отже — «врозумляймо» їх далі! Ви самі не розумієте, скільки дійсно застарілого — і зовсім не соціалістичного — філістерства стирчить в сім душевним наставленню. В щоденнику Чикаленка оповіджені вражіння одного галичанина з 1914 р.: «Почувши, як солдати (царські), вступаючи до Львова, співали українських пісень і довідавшись, що то все були українці родом, вони (оті галичани) навіть тішились... А про обмосковлення навіть думки не припускали... Навіть думки не припускали, звідкіляжби? Тішились, коли російські вояки українських пісень співали, точнісінько, як ті соціалісти-революціонери і соціаль-демократи, які тішились з українських заяв Троцького і «навіть думки не припускали», що в большевиків чи в царату «застарілі емоції» візьмуть гору над заявами... В їх душах не було ніяких емоцій, подібних до тої царської чи большевицької — «під нозі». Були се свого роду евнухи. Тому й не розуміли ніякої безкомпромісової сили.

Гр. Грекул: Я знаю, в останні роки зявилися такі розумники, які мало що не з заздрістю поглядають в бік московської чрезвичайки, лають українську мягкість, вбачаючи в ній причину всіх лих. Але з їх романтизму нічого не вийде. Бо немає для сього ґрунту в моралі та психіці на-

шого народу. Від часів Драгоманова нашим дороговказом є «чиста справа потребує чистих рук». Можемо перемогти лише моральною висшістю, двері на шлях поступу відкриває людський розум, не пристрасть, не плекання звірячого початку, лише його знищення. На сій засаді стоїть цілий західноєвропейський соціалізм, і я...

Є ретик: Тільки, ради Бога, лишть Європу в спокою. Ми повинні жити «розумом», не «пристрастю», не «інстинктом»? Європа думає инакше. Віктем Стід, європеець і то ніякий «фанатик» ані «фашіст», навпаки великий свободолюбець і ліберал, майже соціаліст, каже з приводу промови Остіна Чемберлена в Лізі Націй: «в його промові дійсно була укрита велика думка, яку одначе зрозуміти міг тільки англієць. Лише англійці вміють читати слова, виписані великими буквами і невидимим атраментом на скелях Доверу: «думати не вільно, думка фальшує факти». А один німець — «по кількалітнім перебуванню в Англії прийшов до висновку, що девять десятих пересічної англійської думки лежить поза границями свідомости... Границі підсвідомого, або напівсвідомого розумовання, границі дінамічних інстинктових рухів у англійця далеко ширші⁶⁾».

Гр. Грекул: Що то має до річи?

Є ретик: То, що покликуйтеся на Драгоманова чи кого, але Європі дайте спокій. Англійська думка лежить «поза границями свідомости», і тому вона інстинктовна, напівсвідома — велика і, як та імперія, непохитна. В битві під Копенгагою, де Нельсон командував частиною британської фльоти,

⁶⁾ *Dziennik Lwowski* 15 і 16 VI 1928,

наступив момент дуже критичний для останньої. Стративши надію на перемогу, начальник британської ескадри вивісив сигнал відступати. Коли адютант Нельсона вказав йому на сигнал, одноокий герой Трафальгара відповів: »Маю лише одно око, отже маю часом право бути сліпим«, а тоді приклавши далековид до сліпого ока, сказав: »я не бачу сигналу« і продовжав битву аж доки не знищив данської фльоти...⁷⁾. Для Нельсона »фактом« була ся людська фльота, яку треба було знищити, як передтим еспансько-французьку, і тому він не думав над сигналом і не хотів його бачити, бо — »думка фальшує факти«... Підсвідомі думки підіктувала йому його чин, як большевикам їх глибокі емоційні, підсвідомі моменти їх психіки (невирозумована любов до своєї нації) — підіктували оте їх — »під нозі«, їх основну догматичну »думку«, що лише прикривалася теоріями... Ваша ж »ясна« думка (що »большевикиж інтернаціоналісти«!) »фальшувала факт« — їхнього скрайного і безцеремоніяльного націоналізму, не дозволяючи ані їх зрозуміти, ані їх поборювати. Так само як інших соціалістів, що уважають вас, своїх »товаришів« і цілий наш нарід — за плебс. Ваш хвалений »розум«! Колиб ви менше його мали, а більше тої »підсвідомої думки«, »емоції«, »догматизму« чи »фанатизму«, чи просто віри і особистої гідності...

Гр. Грекул: Анекдотами такі проблеми не розв'язуються...

Єретик: А, вибачте, я забув, що маю перед собою, хоч соціаліста, та всеж таки земляка, який не знає, що твори найліпших європейських соціологів пересипані отакими »анекдотами«. Але —

⁷⁾ *The Life of Nelson by R. Southey,*

коли для вас «поважність» є символом науковости то візьму «з іншої бочки». Думка Кольїрїджа: «віра підносить душу не лиш над почуваннями і річами пізнавальними, але й над самим розумом. Розум направляє помилки, иноді спричинювані органами чутства, а надприродна віра направляє помилки природного розуму»⁸⁾. Щодо ролі підсвідомого, я згоджуюся з Кольїрїджем і з Бергзоном, хоч Паппіні й не любить його...

Гр. Грекул: Се вже аж так мудро, що я не розумію.

Єретик: Я теж спершу не розумів, але трохи подумавши, я мабуть вхопив суть слів Кольїрїджа. Наші органи чутств иноді дурять нас, представляючи напр. ніби переломленою палицю, опущену у воду або паралельні рейки залізничі — перетятими взаїмно. Але розум — направляє сю помилку... Так самісінько ота «віра», «чуття», ота «емоція» повинніби були нам підказати, що большевицькі чи інших соціялістів деклямації про «братерство народів» та «інтернаціоналізм» — є оманю нашого хирлявого розуму, що за ними (така вже природа!) криється їх вічне — «під нозі»! В сім випадку ваша заблукана думка «фальшувала факти», яких пізнати (властиво вичути) могли лиш не схоровані душі, яких «температура» не обнизилася до зера. Се прекрасно розуміли комуністи і тому — в хвилини щирости — вони залишають свою звичайну матеріалістичну фразеологію, послугуючись чисто «ідеалістичною», як той Затонський, що мегою своєї політики на Україні поклав — «залізити в душу» нашого селянина. Власне «залізити в душу»,

⁸⁾ *Aids to Reflection* by S. T. Coleridge London

зломити її, вирвати їй підсвідомі її очі або вложити на них московські окуляри. Бо поки в ній жила ота »душа« (»емоція«), інстинктова ворожнеча, до чужої мудрости, бажання, аби »і мудрість би була своя«, доти безсила була в нас всяка політграмота. Виж хочете напхати наші голови мудростями чужинців.

Гр. Грекул: Не перечу, психольогія вміє навести різні біольогічні користи, які дає людині гнів і ненависть, се один з голосів інстинкту самозбереження, він збільшує наші відпорні сили, перестерігає перед небезпекою...

Єретик: Но, нарешті.

Гр. Грекул: Але ненависть в людським співжиттю — ненависть особливо між трудящими — веде лиш до руїни. Не вільно того культивувати!

Єретик: Але вільно культивувати ненависть між клясами? Чи не бачите, що може якраз ся ваша соціялістична ненависть спричинила тріумф большевізму?

Гр. Грекул: Коли соціялісти впали в боротьбі з большевізмом, то се не вина їх взнеслої доктрини, не вина тих, які, борючися за свою країну, не занедбували ніодної нагоди — полагодити спір мирно. Се їм закидаєте?

Єретик: Що иншого. К. Устіянович оповідає про одного ірляндця, з яким розговорився у Відні. Оповідав той про свій острів і про Англію і »свою гнівну річ (мову) переривав англійськими... проклонами і фразами і така лють скакала з його очей, що мені і чудно і лячно було дивитися на нього⁹)... Отже той ірляндець. А потім

⁹ К. Устіянович *Рассвський і рос. панславизм* Львів. 1884.

оповідає Устіянович про своїх земляків у Києві: йому теж чудно стає, але від чого іншого, від того, як їх можуть обвинувачувати в сепаратизмі? »Вониж всі горіли для слави і чести Росії«, як і тепер горять многі з них. В першій випадку »лють скакала з очей« розмовника, в другій — з їх очей скаче — любов до Росії: до її культури й розмаху, до опери й до »ліхачів«, до ікри і до »народа-богоносця« і до його »матерщини«, до »ви-сококультурної інтелігенції« і до обломовщини, до фільмів і до »тройки«, до російського соціалізму і до московської лазні, до Толстого і до »моно-польки«, до російської порнографії і Леніна чи Ерен-бурга... Шевченка можете у нас лаяти як хочете (— »пора скінчити з культом Шевченка«), але по-смійте не стати на коліна перед Толстим — і ціла преса від комуністичної до католицької і соція-лістичної — проклене вас... Якась патольогічна лю-бов кріпака до пана. Розумієте тепер вагу того »підсвідомого«, що жило в ірландці Устіяновича, в наших предках часів Румянцева, а що вмерло пізніше в нащадках? Уявляю собі, що колиб Гарібальді так »горів для слави і чести« Австрії, як наші Грекулі для слави Росії, инакшеб побігла історія Італії.

Гр. Грекул: Чи багато осягли большевики своєю нетолеранцією, що свою думку буйно став-ляли висше від думок інших? Думки накидуються доказами, не силою!

Єретик: Що большевики осягнули? На У-країні в кождім разі більше від нас. Щож до соція-лістів, то самі ваші »ес-ери« калялися: »Ми не здій-сняли того, чого самі хотіли, а робили те, що нам нашіптували то в одну, то в друге вухо... Ми за-надто поступалися своїми думками і ніколи твердо

не переводили їх в життя... Бо ми вірили московським комуністам, що вони справжні інтернаціоналісти¹⁰⁾.

Гр. Грекул: Певно, що соціалісти нерозумілися, але не щодо їх програми, тільки щодо їх тактики.

Єретик: Причім тут «програма» чи «тактика»? Таж вони так часто змінювали гасло «демократичної республіки» на «радянську систему», автономію на самостійність, самостійність на федерацію. Не в тім річ. Коли хтось не робить того, що «хоче», а те, що йому «нашіптують», се значить, що він властиво не знає, чого хоче, або не знає чого має хотіти... Знову отже гой брак «теплого, волевого моменту», про який говорить Кієллен, а не якась там «програма» чи «тактика». Коли вони не вміли «твердо» переводити в життя своїх думок, то власне тому, що не мали в собі отої «твердості», якою «лякав» ірляндець Устіяновича. А коли «вірили» московським комуністам, то се значить, що не мали в своїй душі віри... Тут ходить власне о ту душу, ту «емоцію» (як ви кажете «фанатизм»), якого браку не заступити ніякими програмами і тактиками...

Гр. Грекул: О, так, ті емоції! Ми знаємо, до чого вони доводять. Якраз їх бачимо напр. у Винниченка. — Для нього, — головне бути «чесним з собою», робити те, що йому підказує внутрішній імпульс, отой вогонь чуття, що палить заботи і... дозволяє людині робити і дивитися нині цілком инакше як вчора...

Єретик: Се не «вогонь», се гістерія. Ви

¹⁰⁾ К. Коберський *Українське Народництво*.

мабуть бачили в кіні драми, де жінка з ненависти заміряється кинжалом на «героя», аби все скінчилося «гепіендівським» поцілунком. Вибухи гніву такої гістерички (чи гістерика) се хвилева образа закоханого в «славі і честі» Росії. Так було у вашім випадку. Не треба плутати «настроєвості» (кождої хвилини іншої) з виразно детермінованим і глибоким почуванням...

Гр. Грекул: Не хочу сходити на сей слизький ґрунт. Гадаю лиш, що ваша доктрина переґинає палицю в другий бік, кидається з одної скрайности в другу. Коли під тою емотивністю розуміти горячу любов до свого, то гадаю з вами не сперечатимуться ні соціялісти, ні католики, ні монархісти. А любов не йде в парі з ненавистю. Липинський казав: «горіння буває двояке, від зненависти і від любови. Перше руйнує, друге будує. Державу українську може здійснити наша любов до неї, а не зненависть до її ворогів». Хоч соціяліст, підписуюся під сим. Ніколи не здобудемо свого, коли ставимося з погордою до чужих і до їх культури... Ся ненависть се не європейське, се азійське почуття.

Єретик: Щодо Європи, повторю, дайте їй спокій, бо її ви не знаєте... Секта фарисеїв, що пропаґують «любов» існує й на заході, але там їй дають належну відправу. Є там славнозвісний В. Маргеріт — ненависник «ненависти» і адоратор совітської Росії. В своїй книзі накинувся на Клемансо з лайкою, і хтож взяв «тигра» в оборону? Ліберально-космополітичний *Берлінер Тагблят*, а те, що він писав, варта послухати вам: «Певно, боронити Клемансо ніюдин німець не має особливих причин (читаємо в часописі), але всеж таки він був ein Kerl», був «ненависник, але се промовляє

може проти досконалости його істоти, але не проти глибини його культури, ані його мудрости... І Бісмарк вмівжеж глибоко ненавидіти. Про се свідчать його слова: »сьогодня цілу ніч я ненавидів«! Але той, хто назвавби Бісмарка штукарем, бувби туманом. Маргеріт зве Клемансо штукарем, се вже ресентімент, мудрістю се не є¹¹⁾... Скількиж то у нас таких »туманів« і фарисеїв, що виставляють свою чеснотливість і кидають анатему на »ненависників«...

Гр. Грекул: Роля Бісмарка була скорше шкідлива для трудящого народу та й для Німеччини. Що лишилося з його діла?

Єретик: Дайте спокій тому »трудящому народові«. А коли з діла Бісмарка нічого не лишилося, то маєте другого, з якого діла щось лишилося — отого таки Жоржа Клемансо. Се було під час нещасливої виправи архикнязя Максиміліяна до Мексика на цісаря. Одна дама писала з тої нагоди до Клемансо, агітуючи за князем. Відповідь звучала: »Скажу вам одну річ: всі цісарі, архикнязі і князі є великі, великодушні і чудові. Але я їх ненавиджу до глибини душі, як їх колись ненавиділи в 1793 р., ще тоді як сього недотепу Людвіка XVI називали проклятим тираном. Між нами і тими людьми війна на смерть¹²⁾. Що за безодня відрази, яка навіть не знижується до аргументації! Подібні почування плекав Клемансо і до німців, і се дало йому змогу, коли вже всім опадали руки...

Гр. Грекул: ...Зробити Версаль?

¹¹⁾ *Berliner Tagblatt* 1932 Nr. 122.

¹²⁾ *Daniel Halevy — Courrier de Paris.*

Єретик: Ні, відбити чужинецьку інвазію. І колиб душа тої людини була сформована як ваших соціялістичних і інших фарисеїв від любови і братерства, німці диктувалиби свою волю в Версалі, як москалі в Києві. Німці розуміли свого «ненависника» Бісмарка, французи — свого, власне тому, що вони так само, як і тамті, вміли «відчувати до глибини душі», чого наші фарисеї не потраплять, так само як не потраплять і любити, бо — ненависть і любов йдуть в парі.

Гр. Грекул: О, с! булоб цікаво, намалювати Клемансо апостолом любови!

Єретик: Но, апостолом «щиро-гуманної», беззубої любови до «бідної неньки-сиротини» у вашім дусі, він не був. «Коли він любив щось — пише той самий автор, то се було право, любив не надію, а чин і боротьбу». Для сторонників розводненого соціалізму з його стовпами — «милосердям» та «надією» — саме слово право є чимсь незрозумілим. Але крім права, любив він ще й Францію і свою Вандею, яка найдовше ставляла опір Цезареві і революції. І в промовах він умів знаходити найчуліші, але мужеські і огнисті слова відданости і адорації для тої землі. Холодно-нудкими — видаються в порівнянні з закоханими словами того «ненависника», щиропестливі і ніжночутливі поезії наших трамтадратів від «любови до меншого брата». Ненависть і любов йдуть в парі — яка перша, така і друга: велика або дрібна. Там — ненависть до безправства і несправедливости, тут — до осіб і конкуренційних клік... Не говоріть про одне чи про друге, говоріть про загальну «температуру душі». Мабуть ніхто не горів таким пекольним гнівом до Москви, як

Шевченко. Як раз тому ніхто не може дорівнювати йому в любови до його країни.

Гр. Грекул: Я ще можу зрозуміти таку пропаганду в устах большевиків, алеж ви, мабуть, визнаєте церкву та її науку?

Єретик: Що до релігії, я найкрасше вам навів би погляд на сю справу Макіявеля (здалосяб нам його вивчити на память): у відіріжненню від поганської віри, наша, каже він, »бачить висше благо у відреченні від життя, а коли й бажає нам сили, то не на подвиги, а на терпіння. 'Ся нова наука, мабуть, знесилила світ і віддала його на поталу поганцям«.

Гр. Грекул: Забавно! То ви вже як гітлерівці до Вотана, готові перейти до культу Перуна?

Єретик: Я ще не скінчив, Макіявель лишився християнином, але сторонником церкви, якою вона пізніше стала. »Але коли світ розніжився — каже він, — коли небесні надії знесли людей, то се без сумніву вина самих людей (отже не релігії!), які товмачать нашу релігію в інтересах лінивства, а не чесноти... Се фальшиве товмачення є саме причиною, чому народи тепер менше люблять свободу, аніж давніше«¹³⁾.

Гр. Грекул: Отже її треба товмачити в душі поганства?

Єретик: Ні, в душі апостола Павла, який вив нашу віру з жидів на ґрунт римський, перевів з Орієнту до Окциденту, перепровадив окциденталізацію віри, зродженої на сході. Колиб православне духовенство на Україні і в Росії було

¹³⁾ М. Макіявель — *Міркування про перші три книги Т. Лівія* кн. II розд. 2.

виховане в душі тої релігії, воноб здобулося на щось інше, аніж визнавати большевиків і »живу церкву«, або мовчазне мучеництво. Воно навчалоб вірних, як той великий слуга католицької церкви: »Наші уста, очищені вогнем християнського милосердя, не вимовлять слів ненависти«, але — »як хочете ви любити порядок, не ненавидячи не-порядок?« Як бачите, до нічого є слова Липинського про »двоєке горіння«. Не двоєке воно, оди-ноке. Пристрасть є *utiles virtuti*, коли йде про такі річи як »право, честь, мир, свобода«, які отої слуга церкви називає чимсь, »що не дасться ні зважити, ні злічити, ні купити«¹⁴), коротко — »ін-пондерабіліями«, що як почують про них різні кретини в нас, аж за животи від сміху беруться.

Гр. Грекул: Лишіть вашу теологію, хоч мушу признати, що коли католики кплять з отої містики, то скорше розумію їх, як вас. Тверджу, що двигуном поступу не є пристрасть, лише розум. Пристрасть лише заводить на манівці, не-піддана контролі розуму. В політиці се є — ясність програми і тактики.

Єретик: Що є програма? В споминах пи-сав Бісмарк...

Гр. Грекул: Знова Бісмарк...

Єретик: Так... До речі, він теж не був лише »ненависник«. По 1871 р. він ночами не спав, передбачаючи 1914 р., або як казав »змору ко-аліції«. Чи йому сон зганяла ненависть до інших, чи любов до свого краю? Наші апостоли любови сього не зрозумілиб, бо ненавидять лише з особи-

¹⁴) *Un Eregue defenseur de la Cite* Lettres de S. E. le Cardinal Mercier.

стих мотивів, а безсонні ночі мають хіба, коли живіт болить... Отже в споминах писав Бісмарк, що найбільшу перешкоду для свого діла об'єднання Німеччини, бачив в партікулярізмі династій і тому в райхстагу, опертим на загальнім виборчим праві (отже на демократії) — шукав коректива проти центрофугальних сил династій... Чи ним кермував »розум« у вашім сенсі — в сенсі вірності монархічній програмі? Ні, він мав лише одну пасію — з'єднати Німеччину і зламати її відосередкові сили, а як — чи монархізмом, чи демократизмом, (якою »програмою«), йому було все одно. Точнісінько, як большевикам ішло не про совіти, чи установчі збори, лише про захоплення влади. Колиб їм удалося ті збори наперед відповідно спрепарувати і кермувати ними, як скажім, кермували вони совітами, а якобінці кермували конвентом, — вониб затримали »демократичну« засаду установчих зборів і парляментаризм... Вони, як і Бісмарк, були прінципіялістами від пристрасти, не від розумової програми. Ще ясніше се виступає у відношенню большевицької Москви до нас: »покорити під нозі«, як ви самі сказали, се не є аргумент розуму, не розумова програма, се мотив, якого джерелом є емоція. Емоція панувати плюс самодурство поміщика. Щедрін описує такого самодура: — »Ванька! Я шах персідській! — Шах персідській-с! — Ан врьош, я турецькій султан! — Турецькій султан-с! Віками ніхто їм не смів перечити, чи дивно, що се обернулося в них в звичку?«. Такі й большевики! — Ми визволителі трудящих! — Так точно-с, — відповідали хором соціялісти. — Свободу ми тобі принесли, сучий ти сину! — Свободу-с! — відповідали Христюки, Винниченки, Голубовичі, Лизанівські і Лозинські... Ще

дрін казав про росіян: »Ми визнаємо за правду тільки ту правду, яка бе нас по лобі«. От, щоб так свою правду виаргументувати большевикам, — про се соціялісти не думали. Розумові програми — річ другорядна, першорядна се душевна сила, яка дає людям змогу сі програми застосовувати... А вона є чутевого характеру.

Гр. Грекул: Алеж комунізм опертий всеціло на раціоналізмі!

Єретик: Для того, хто вірить словам і глибше не дивиться. »За матеріялістичною і соціалістичною інтерпретацією історії К. Маркса паляхтить полум'я апокаліптичного видива... Його революціонізм се новочасна версія *Дня Господня*, коли багаті і можли землі впадуть, а бідні й видичені запанують у відродженім світі... Мимо свого атеїзму концепція Маркса релігійна. За тим соціальним рухом криється релігійний імпульс, хоч і спирається він на »раціональних« законах історії¹⁵⁾.

Ціла концепція Маркса у високій мірі субективістична, »ідеалістична«, сказалиби большевики. Я не знаю иншої течії, яка таку вагу клалаб саме на людську активність і власне *sic volo*, яка не ігнорувалаби так законів історії, яка так не впливалаб з підсвідомих настроїв, як марксизм і большевизм! В їх агресивности, насильництві, непримиримости, догматизмі, непомильности, універсальности — чи не бачите ви класичного прикладу чисто містичної ментальности? Ніякими аргументами ви їх не зібете. Містику забе лиш містика. Але ваші порожні душі лякаються її як чорт ладану.

¹⁵⁾ *Progres and Religion, an historical enquiry* by Ch r. Dawson London 1931 стор. 229 і слід.

Гр. Грекул: Досить, що її маєте ви. Бо якраз се вони закидають вам.

Єретик: А якже! — *Нові Шляхи* — обурювалися за пригадку Сірка, такого негуманного у відношенню до потурчених перевертнів, *З. Україна* заводила про мій «субективізм», а *Пролетарська Правда* з себе виходить на пропаганду «розтлілої ненавистю психіки» в антибільшевицьких поезіях Маланюка. Неправда, як таке «моральне» обурення мило звучить в устах оборонців Чека? І вже сам той факт доводить, що з тим «моральним» обуренням (не лише більшовиків) щось не тее... Якись інші причини того «обурення» мусять бути. Все те Кальвіні, які протестують проти інквізиції, щоби спалити Сервета.

Гр. Грекул: Що мають спільного більшовики з соціялістами?

Єретик: Дещо. Але ось вам другий приклад. Недавно *Роботник* виступив проти «світа, затроєного ядом ненависти», в яким «жиди ненавидять католиків, католики жидів» і одні народи інші. І відразу ж йому відповів жидівський *Наш Пшегльонд*, що треба «розрізняти між шовіністичною ненавистю і обороною шляхетних людей перед тою ненавистю», бо «жиди лише протестують проти тих, які їх переслідують»¹⁶⁾... Тіж Кальвіні! Світ не змінється. Скрізь на справедливність і несправедливість глядять крізь призму власних інтересів і емоцій. Можна їх осуджувати, коли вони — як в більшовиків — брутально й цинічно нагинають найвзнесліші кличі людства до інтересів, в найліпшій разі — одної нації, в найгіршій — кліки. Але не

¹⁶⁾ *Nasz Przegląd*, 14 VII 1932.

гувати як згубний — той «тепловий і во-
левий момент», що є мотором всього, —
абсурд... Коли большевізм прийшов на Україну,
під прапором нищення всього несвого — абсурдом
було гнобити той психічний антидотум, який нур-
тував вже в нашій психіці і який ґрунтовно
витереблювала соціялістична пропа-
ганда порозуміння з «братнім росій-
ським пролетаріатом» під «більш людя-
ним прапором, аніж релігійний і націо-
нальний шовінізм»...

Гр. Грекул: Критика легка. Але як смієте ви
забувати ту величезну організаційну працю соція-
лістів на Україні, підчас трагічних 1917—1920 ро-
ків, яка зєднала під своїм стягом міліонові маси,
яка дала їм програму, яка просвітила їх?

Єретик: Не вистарчилоби годин, аби дискуту-
вати на тему, що соціялісти тоді дали, а чого не
дали. Але сама ваша фраза підсовує мені відпо-
відь: Їх згубив механічний погляд на світ. Приду-
мати як найкращі форми організації, обєднати як
найбільше число, пізнати куди йде поступ і
навчати сього маси, видумати найкращу про-
граму і т. п. — вчити сю масу, що не вільно бути
нетолерантним до поглядів інших; що ті, проти ко-
го ми організуємося (большевики) — є лише зба-
ламучені визнавці спільної, єдиної етики; що нашу
«найкращу» програму ми змінимо, коли нас пере-
конають, що друга є ще краща, і в усім прислу-
хатися не до свого голосу, а до голосу змінливої
маси, — не «осліпити» її вірою в слушність своєї
справи, а переконувати большевиків, щоб не «ста-
вили своїх застарілих емоцій над своїми шляхетни-
ми заявами», чи се значить внести багато твор-

чого у великий історичний процес?.. А зрештою, як могли думати инакше ті, які — і перед 1917 р. — «горіли для слави і чести Росії»?

Гр. Грекул: Значить ви негуєте цілу повну самопосвяти, велику працю наддніпрянської інтелігенції перед війною в *Просвітах*, в перших київських і харківських часописах українських, в кооперації, в царських Думах, оту, яку з таким патосом описують в споминах Чикаленко, Приходько і інші?

Єретик: Не некую і не негував, бо й сам в ній участь брав. Божевільним бувби той, хтоб не старався використати всі можливості для такої праці. І большевики йшли до царської Думи і цареві присягали, не стративши своєї політичної й марксівської невинности, і вони — як і ми — мали легальну пресу, в якій очевидно доводилося писати иншим тоном. І навіть під драконським законом большевізму — витаю всякий оклик протесту, всяку можливу — дійсно для нації корисну працю (можливості для того стають чимраз меншими там). Але — коли київська *Рада* висловлювала свій жаль, що Столипін «несвідомо» прислужився «до гальмування цілком культурно-національного руху одної з галузок руського народу, народу українського, що брав і хоче надалі брати участь в загальнодержавнім життю Росії для спільного блага всіх народів, які живуть під крилами двоголового орла», — то ся робота була високо шкідлива, бо не прояснювала національну свідомість, лише її затемнювала. Коли 1917 рік і упадок царату — збудили Україну, то оттакі статі її «присипляли»...

Гр. Грекул: Може й обходи Шевченківські «присипляли»?

Єретик: Один з таких обходів описує Чикаленко в *Щоденнику*: один професор виголосив промову про Шевченка, «який являється символом національного відродження українців, які хотять жити в злагоді з братами-москалями. Потім почалися, звичайно, нудно-солодкі промови про Шевченка, про «неньку Україну», «безталанну сиротину» і т. п. Оттакі обходи і такі статі, як в *Раді* ніякої нації не збудують, як не збудують її і ті статі в большевицькій пресі надворних українських одописців про Леніна, і партію, що вщеплюють в нас російський патріотизм. В своїх спогадах писав Штреземан під датою 29 квітня 1924 р.: «остаточно рішає все політика сили, але коли нема сили, можна також поборювати ідеєю». Певно, що наші земляки на Україні мали ще менше сили супроти Росії, аніж Штреземан супроти Франції, але — чи таке ясне розуміння пружин політики знайдете ви в *Споминах* наших наддніпрянських цінцінатів? Навпаки, в різних *Відродженнях Нації* писали вони, що «ніколи не думали», що їм в спорі з Керенським чи з Леніном — доведеться апелювати до аргументу сили. А перед 1917 «ми тоді найщиріше були переконані, що ренегати (Савенки і інші російські націоналісти з «малоросів», що кричали про небезпеку мазепинства — Д. Д.), кричать так собі, що ні їм, ні московському пануванню на Україні наш скромний рух не загрожує... Не в «просвітянській» роботі було зло, а в психиці малоросійській, яка о цілі десятки літ відстала від імманентних цілей руху, і яка божевільним уважала кожного, хто дивився на річи тверезіше.

Гр. Грекул: І се робили соціялісти?

Єретик: Ще як! Скільки то разів чито в ки-

ївським *Дзвоні* чи де, чи в *Українській Житні* картали мене за сіяння ворожнечі до російської демократії, та впевняли, що мої погляди »не мають, на щастя, ніякого успіху серед нашого громадянства« і що мною вказаним шляхом »українська демократія не піде«... І ви думаєте, що загальний емоційний підклад нашого соціалізму під тим оглядом змінився?

Гр. Грекул: Не тільки гадаю, а навіть знаю: вистане перекарткувати те, що вони пишуть, щоб довести безглуздість того, що твердите.

Єретик: Власне я »перекартковував« і знайшов у *Вільній Спілці* в 1923 р. Знаний наш гуморист, Григорій Наш питається там: »Колиж можливий мир України з Московщиною? — Лише тоді, коли знайдеться такий московський уряд, який зречеться імперіялістичних зазіхань на Україну... Хтож се зробить і може зробити? Тільки глибоко й широко демократичний уряд«. Ось тоді Україна буде »другом і братом Росії«, бо »Україна лише Росії-другові віддасть свою любов«¹⁷⁾... Мило, що?

Гр. Грекул: Щож в тих заявах вас вражає?

Єретик: Те, що тут не йде про ніякий демократизм. Спершу »другом і братом« була Росія Мілюкових для наших соціалістів, потім »віддавали вони свою любов« Керенському, а далі — большевикам, а потім знова Денікінові, а тепер знов демократії, а коли оті всі оту любов по черзі взяли і нашу »нещасну Оксану« покинули, вона знова мріє про »друга«, якомуб могла »віддатися«... Чи се не патологія? Власне тут ніпричім ані »гли-

¹⁷⁾ *Вільна Спілка* Збір. 2 Прага 1923 стор. 26, 75, 115.

боко-щирий« демократизм, ані »широ-інтернаціональний« большевізм, ні програма — а почуття, емоція — непереможне бажання бути згвалченою. О, ті люди теж кермувалися не програмами, а підсвідомим почуттям. Теж його можна підвести під большевицьку формулу — »під нозі«, лише одні нас хотіли кинути під ноги, а ми — простелитися на підлозі... Менше булоб тої »любови«, ліпше булоб. Ваш, якраз ваш беззубий соціалізм, »широгуманний« плекав сі емоції. В нападі безсилового шалу лаяв нас за се Куліш »скопцями«, Тичина — »євнухами і кастратами«, а Шевченко »льокаями«. Але ви хочете сей »дух« далі в нові покоління вщеплювати вашим »інтернаціоналізмом«...

Гр. Грекул: Щоби так перекручувати чужі думки...

Єретик: Та не думки, чиж ви не відчуваєте, що за нікчемна душа визирає зза тих »думок«! Знаний знавець людської душі казав, що »лише якась пристрасть (passion) може затріюмфувати над иншою пристрастю«. Він кпить з тих »декляматорів-моралістів«, які пропонують »знищити пристрасти«, бо за тим прийшлаби »руїна народів«, коли послушалиби рад тих »моралістів«. Він каже, що пристрасти, »підтримуючи вічну ферментацію в наших гадках, запліднюють в нас ті самі гадки, які, безплідні в холодних душах, булиби як насіння кинуте на камінь. Пристрасти міцно зосереджують нашу увагу на предметі наших бажань«, »активність духа залежить від активності пристрастей«. Большевики над нами взяли гору власне тому, що мали їх, а не тому, що були мудріші чи обачніші. А що

найцікавіше, той самий Гельвецій твердить, що «книга майбутнього відчиняється лише єдино пристрасти... Коли лише орлиний зір пристрастей проникає в темну пропасть будуччини — байдужність родиться сліпою і дурною. Коли небо погідне і повітря чисте, міщух не передбачує бурі; лише зацікавлене око уважливого селянина, який з жахом бачить, як ледви помітна пара підноситься над поверхнею землі, згущується в небі, і покриває його тими темними хмарами, яких напіввідкрите лоно ось-ось виригає громи і град, що понищать його жнива»¹⁸).

Гр. Грекул: Дуже поетичний образ. Не вхоплю тільки звязку між ним і тим, про що говоримо.

Єретик: Хочу сказати, що отой ваш хвалений «розум» в душі холодній, не заплідненій «пасіями» Гельвеція — є стерільний, він все хитатиметься (як в гих ес-ерів) під різними «нашептами», все не буде «твердо» хотіти і «рішучо» бажати. Думка не скристалізується, коли не дивитиметься на річи очима пристрасти. Власне в тім сугь нашого відношення до большевізму, не в «помилковости програми» чи «невдалій тактиці». Цілий ваш інтернаціоналізм, я думаю, впливає з того, що ви не любите свого, а не маєте в собі...

Гр. Грекул: Певно отого «національного духа»?

Єретик: Про мене!

Гр. Грекул: Тих духів маємо вже досить. Ми не є спіритісти і під тим оглядом, як і під багатьма іншими, тримаємося ясних вказівок Дра-

¹⁸, Helvetius — op. cit. Discours III стор. 7, 8.

гоманова в *Чудацьких Думках*. »Обрусеніє« се ознака і наслідок не національного духа, а певної державно-адміністративної системи; признаючи се, »ми ставимося зразу на реальний ґрунт в боротьбі з тим обрусенієм: станемо боротися з тою системою і при тому боротись безпремінно, маючи союзників, між котрими будуть і самі великоруси, бо система шкодить і їм«. Ось якою програмою отворите очі трудящому народові і зміцните почуття його міжнаціональної солідарности, яку затроюють міщанські партії.

Єретик: Ну, певно. Хоч мені здається, що ліпше від большевиків ніхто не затруїв раз на все на Україні почуття »солідарности працюючих«. Але ваша цитата з Драгоманова — чудова. І я кращої не найшовби. Саме через те, що ви не вірили в »духів«, й шукали »союзників« в демократії, в інтернаціоналі, в радянстві й знов у демократії, »глибокій і щирій«, і все їм доводили — що їх »система« їмжеж самим шкодить. На жаль, послуху не мали! Бо тамті мали отой »національний дух«, в який ви не вірите, а який визирав зза кожної »системи«. Колиб і ви мали, опріч сухих шпаргалів, отой »національний дух«, то зрозумілиби, що діло не в системі, а в геополітичних конечностях, яких виразом є той мітичний »дух«; тоді старалисяб йому протиставити щось подібне своє, а не тішитися з нової еманції духа російського націоналізму, витаючи його як збавителя у Вікторі Чернові, як гетьманці — в »хліборобській Росії«, ліберали — в »демократичній« і пр... Ні, дуже хиткий є отой драгоманівський »реальний« ґрунт.

Гр. Грекул: Партії не є ще російським народом...

Єретик: А деж він є? Коли ви союзничаєте з Керенським — говорите, що з російським народом. Коли з Черновим — теж те саме, і коли з більшовиками — також! А коли вони, взявши любов вашу, вас зрадять — кричите, але не проти народу, а проти партій, знова шукаючи за мітичним народом. Деж є він, той нарід? Таж він не голка? Чи не краще по мужеськи визнати те, що є і зрозуміти, що йде не про систему — яку нібито знесуть інші, кращі «великороси» — а про той «дух», за яким криються безкомпромісові реальні інтереси цілої російської нації.

Гр. Грекул: Чому безкомпромісові? Як партія інтернаціонального мира, порозуміння і співпраці, ми повинні з'ясувати...

Єретик: І засідати в однім інтернаціоналі з ворожими російськими і іншими партіями?

Гр. Грекул: От аргумент! А хіба Китай й Японія не засідали в тім самім Союзі Народів?

Єретик: А, коли так виглядає ваша «міжнародна солідарність пролетаріату», як «солідарність» Китаю й Японії...

Гр. Грекул: Політика полягає на взаїмних уступках!

Єретик: Ваша також, але чи на взаїмних? Енгельс писав: «Ми маємо працювати над визволенням західно-європейського пролетаріату, і сій меті підпорядкувати все інше»¹⁹⁾. А більшовики твердять, що мають працювати над визволенням свого пролетаріату і сій меті підпорядковують все... Тай «підпорядковують» і ще

¹⁹⁾ *Aus dem litterarischen Nachlass von K. Marx, F. Engels und F. Lassal* Herausg. Fr. Mering B. III S. 77—78.

як! А наш соціалізм удавав, що те підпорядкування не є ніяке підпорядкування, що КП(б)У се українська партія та що II інтернаціонал дійсно ними журиться, тоді, як він стояв на становищі Енгельса, і досі на нім стоїть... Бо там дивляться на справи очима «пасії»; бо чисто розумові концепції без почувань, що зв'язані з ними, не є джерелом чину. Ось чому інтернаціоналізм Енгельса, Дашинського і Леніна — йде в парі з шовінізмом, а ваш «інтернаціоналізм»...

Гр. Грекул: ...нічого спільного з націоналізмом не має. Соціалізм є за європейську федерацію. Ми не фанатики, а демократи: як народ схоче, так і буде! Коли для його блага треба буде незалежності, ми за неї, коли федерації — ми за федерацію — чи європейську, чи східно-європейську.

Єретик: Гадаю, що колиб вам запропонували настромитися на паль, ви і тоді «розумувалиб»: «щож? Коли се піде нам на благо, «сядемо», і тому ваші теорії...

Гр. Грекул: Не в теорії визнаємо ми наші програми, а на практиці. Маємо перед собою приклад демократичної Чехії. Там рух пішов строго по демократичній лінії, несучи не містичні «духи», а передовсім освіту і організацію в народні маси. Рідко де знайдете таку багату популярну літературу, як у чехів. Високопарних, «сальонових», віршів в стилі *Вістника* там дійсно не багато... Тою своєю роботою чехи відродили духово раба-мужика. Такої демократії прагнемо ми і на Україні під Москвою і коли знайдемо в тім ділі союзників...

Єретик: Знов союзники! Але чи ви думаєте, що ви несете оту демократію?

Гр. Грекул: В кождім разі говоримо про реальні річі, не про »расу«, »голос крови«, »предків« і т.п. абстракції, які ви обожествляєте.

Єретик: Абстракції? Уважаю, що то є най-реальніші річі на світі. Натомісць найбільшими абстракціями уважаю ваші »поступи«, »міжнародні солідарности«, »соціалізми« і т.п. На »приклад древних предків« покликалися завше діди наші, про »Україну« (не про »трудящий нарід«) говорили вони, а за ними й Шевченко. Ви відірвали ваш »трудящий нарід« від предків, від минулого і від України (»яка Україна? Може панська?«), а зєднали його натомісць з іншими »трудящими«, поза Україною сущими, яких треба любити навіть, коли йдуть в гості. Що ви тим гостям здолаєте протиставити? Яку релігію?

Гр. Грекул: Ми проти всяких релігій. Кожда церква голосить, що тільки її віра правдива, а інші віри, то поганські... З того лиш родиться між людьми незгода і війна²⁰⁾.

Єретик: Яка є батьком всіх річей, сказав Геракліт, в тім і справедливости.

Гр. Грекул: Геркаліт давно помер.

Єретик: Але живіший від вас.

Гр. Грекул: Справедливість — се порозуміння і згода!

Єретик: Так, так:

Любов, браття, що світ збавить,

Згода — доч небес свята!

Ви аж до смерти співатимете отсе ваше Цідрім-

²⁰⁾ К. Коберський — *Українське народництво* стор. 123.

цім-цім. Ви навіть не завважуєте, як спроневірєтеся власному гуманізму і вільнодумству. Давне вільнодумство протестувало проти заковання думки. Але хіба її тепер сковують «царі й попи» (як то звучить у вашім милім жаргоні)? «Царів» хутко будуть лише в музеях показувати, а «попи»... Зрештою з ними ви вже погодилися. Тай не вони страшні тепер. Є страшніші, нові «попи» нової церкви, комуністичної, яка так гнітить думку, як ніодна инша. А ви — лиш по десятиох літах пановання комунізму — пішли проти нього, та й то не всі, говорячи перед тим лиш про «дефекти механізму». Коли Лютер виповів війну Римові, то вже не оглядався. А ви — воюєте з Римом-Москвою, а все чекаєте, чи не знайдеться новий комуністичний папа, щоби віддати йому свою любов. Де у вас старе безкомпромісове наставлення давного вільнодумства, яке ви без сенсу наслідуете?

Гр. Грекул: Наші вчителі вчили нас до всього, навіть до свого, ставитися критично, до кожної доктрини підходити всесторонно, не судити наосліп, і довго застановлятися, щоб пізнати де болить.

Єретик: Так, так, болить бік девятий рік, та не знаю, в котрім місці. Чи вас взагалі щось болить? Лютери і Вольтери знали, бо коли боролися з одною релігією, хотіли аби запанувала їх, «правдива». А чого ви хочете, самі мабуть гаразд не знаєте... Де ваша легенда? Стару, вільнодумну — з її молодим запалом — згубили ви і потопили в душі нудкої «толеранції», нову, соціялістичну — вкрали вам большевики. Що вам лишилося? Шевченко? Але «клерикали» консеквентніші, коли кажуть — «пора скінчити з культом Шевченка»! Кон-

секвентніший був і Драгоманів, коли нарікав, що забагато »фанатичного засліплення« в Шевченка. Що спільного має він з вашою нудкою наукою? Старі вільнодумці казали, що душа сама спасеться поза офіційною церквою чи то II-го чи то III-го інтернаціоналу і не розумієте, яку реакцію представляєте ви з вашими перестарілими фразами! Тим хочете просвітити »раба-мужика«? Зогріти його, потягнути до чогось великого? Помака зробите з нього, отого потурченого болгар, що говорив по болгарськи, але — навіки був зеднаний для віри Магомета, для чужої віри.

Гр. Грекул: Часи середновіччя минули, ви забуваєте, що ми живемо в ХХ віці.

Єретик: Хто вам сказав, що часи середновіччя минули? III-ий інтернаціонал не є середновічна установа? Канонізація жидами Шварцбарта (якій ви протиставляєте боротьбу з антисемітизмом) — се не середновіччя? Коли ви втратили всяку віру, се не значить, що світ її втратив. У вік віри і тиранії, у вік нового ісламу, большевізму — протестувати проти »зарозумілості на власну думку«, проти »нетолеранції ідейної«, проти »пристрастей пекла«, коли єдино в нім — родяться нові плідні гадки, проти догматизму, який один здолає стримати побідний похід варварів, се значить не підготовляти новий вік гуманізму і щастя, лише торувати шлях тому ісламові, бути його мимовільним »помічником«, кастратом народної душі. Затримати сю плягу соціалізм безсилий!

Гр. Грекул: Ми соціалісти, але не анархісти, не забувайте сього.

Єретик: Ви не є ні анархісти, ні соціалісти,

ви філістри. Цілком певно, що нова доба, що прийде по нас, не обійдеться без міщанських чеснот (як не обходиться без них ніюдна), але хто тепер ту добу хоче наблизити, мусить забити в собі міщанина і міщанство. Контракція часом влучає поза свою мету, але так завше буває з антитезою. Антитеза — се мов ріка, що виступає з берегів, але теза — в стадії її упадку — се мов висхла річка. Теперішній світ потребує абсолютної правди, яка одна може дисциплінувати і поривати, не підогрітої драгоманівщини з сосом вегетерянського соціалізму. Коли ми тої правди не дамо, її шукатимуть у червоного Магомета. Повторяю слова Гельвеція — «над пасією затріумфує лише пасія». Хто забиває її, забиває себе самого і вашу, напівмертву, доктрину.

Гр. Грекул: Я думаю, що замість дискусії вам варта пришити табличку на лобі з написом: «ось людина, що зійшла з розуму»! Дійсно, плести отсі нісенітниці потрафить тільки хтось, хто втратив здоровий розум.

Єретик: Бачу, що й ви здібні «ненавидіти»! А кажете, що не розумієте, що то ненависть. Тільки, що Бісмарк і Клемансо — в ненависти були великі, як і в любови. Ви — в однім і другім — дрібні. Тамті — ненавиділи річи і гасла, ви — особи, яким охоче заткалиб рота...

Гр. Грекул: Сі теревені треба скінчити, ані один щирий і глибокий демократ...

Єретик: Розумію, що з тим вам булоб догідніше... Але — запам'ятайте, що ніде, ніколи не вели за собою суспільности ті групи, що з народу роблять «ахайську галайстру». Бо для неї завше знайдеться якийсь Рим...

В ПУТАХ ФРАЗИ

»Щоби правити народом — пише Мопасан (*На воді*) — потрібний лише добрий дотеп. Блискучий гумор заступає в нас місце геніяльності, влучний дотеп освячує людину, робить її великою для потомства... Нарід любить того, хто його бавить і дарує тому, хто здолає його розсмішити.

Побіжний погляд, кинутий на наше минуле, покаже, що наші великі люди всю свою силу завдячують лише щасливим дотепам. Найогидливіші володарі — ставали популярними через свої влучні жарти...

Слова, слова, нічого, лише слова, іронічні чи героїчні, веселі або глузливі, все вели перед в нашої історії...

Кльодвік, християнський король, слухаючи оповідань про муки Христа, скричав:

— Чому я не був там з моїми франками! — Сей володар, щоби панувати самому, повірізував своїх союзників і родичів, і доконав найнеможливіших злочинів. Але на нього дивилися як на цивілізованого і богобійного монарха...

— Ах, чому я не був там з моїми франками!...

Людвік IX, хоч і був святий, не лишив нам ніодного цікавого слівця, яке варто булоб запам'ятати. Томуто й пановання його представляється страшенно нудним, повним побожних казань і церковних церемоній...

Генрик IV... се майстер! Скритий, підступний, облудний, киричник, яких мало, дурисвіт, гуляка

і піяк, що не вірує ні в Бога, ні в чорта, — він здолав, завдяки кільком дотепним жартам, здобути собі славу лицарського короля, чесного, шляхетного і великодушного...

Чим він на віки зеднав собі французькі серця, то головню геніяльним висловом, якого доти ніколи не вимовляв ніюдин володар:

— Коли Бог продовжить мені віку, хочу, щоб не було в моїм королівстві такого бідака, який не мавби — бодай в неділю — в мисці курку!...

Ось як опановується юрбу! Сими словами Генрик IV раз на все вирив своє обличчя в пам'яті нащадків. Назвіть лиш його ім'я і вже ви чуєте смачний запах вареної курки...

Колиб Людовик XVI здобувся хочби на один жарт... він уникнувби гільотини.

Наполеон I кидав цілими жменями слова, що хапали за серце його вояків.

Наполеон III заздалегідь погасив гнів нації, обіцяючи їй, що «імперія — се мир»! Імперія — се мир! Чудова брехня! Але по тім, як се сказано, міг він проголошувати війну цілій Європі, не боячись вже ніяких неприємностей від свого народу. Він знайшов просту, виразну, захоплюючу формулу, яка так вражала думку, що й факти їй нічого вдіяти не могли.

Він воював з Китаєм, з Росією, з Мексіком, з Австрією, з цілим світом. Але якежто все мало значіння? Ще й досі згадують французи про 18 років спокою, які він їм дав: «Імперія — се мир!»...

З тих історичних слів — кінчить Мопасан — нема й десятиох автентичних. Але се не має нічого до річи. Важне, щоб люди були переконані, що їх, сі слова, сказали ті, кому їх приписують».

І що ж мають значити ці парадокси? — питають мене.

Дуже багато! В сій тираді француза є глибокий зміст. Тут іде мова про одну з метод пановання над народом; тут відчиняються трохи двері до тої кузні, де куються найстрашніші, бо невидимі, духові пута на нарід; і Мопасан в поетичній формі говорить те саме, що перед і по ним говорили соціологи й політики. Ще Макіявель зауважив, що володар повинен не мати добрих прикмет, лише виглядати на такого, що їх має, а тоді може робити щось цілком протилежне голошеним засадам, — а все знайде потульну отару, що побіжить за ним... Вільфредо Парето — вже в наші часи — стверджує, що «правляча верства може одурювати підвладну і змусити її служити своїм інтересам», лише прикриваючись серпанком гарних фраз... Цілком як ті Генрики й Наполеони!

І тільки коли французи переконалися, що не для них, а для себе мріяли про курку в місці їх королі; коли седанська катастрофа і поява німців у Парижі переконали їх, що імперія не мир, лише війна і то страшна, з утрагою провінцій і з п'ятиміліярдовою контрибуцією, — щойно тоді спала їм з очей полуда з пишних фраз, щойно тоді уздріли вони неприкрашену дійсність!

Ось про ці серпанки й хочу тут говорити, про ті серпанки з демагогії й порожніх фраз, які в нас беруться за дійсність і які відіграли таку значну роль в нашій зриві і в його невдачі... Мала Генриків Франція, мали й ми. Лише не власних, а чужих, і хоч не таких дотепних, то зате може спритніших. Се була га «мудрість чужа», що мов кайданками руки, сковувала нам

душу, оплутувала незримою сіткою чужих доктрин. Особливо нашу соціалістичну верхівку.

Се зачалось в нас на Україні ще від Петра. Зараз, як тільки довідався цар про «зраду» гетьмана Мазепи, випустив — як тепер большевики — маніфест до українського народу, в яким м. и. стояло — «...нікоторий народ пад солнцем такімі свободами і привілеями, і ляхкастю пахваліться не может, как, по Нашей, Царскаво Величества, міласті — народ Малорасійскій»... Формулу отже проголошено, а потім — міг великодушний цар стинати голови мазепинцям, засилати їх на Сибір, замучити в Петропавлівській твердині Полуботка, скасувати гетьманщину, — а все знаходив легковірів, переконаних, що «нікоторий народ пад солнцем» так свобідно не живе, як з ласки царської величности нарід малоросійський...

Незадовго перед першою революцією в східній Європі, коли царат хилився і падав, стару царо-і славянофільську фразеологію заступила нова. Ся фраза була — «свобідна Росія». Не було ніяких причин думати, що нова «свобідна Росія» буде супроти нас іншою, аніж несвобідна; ніякої причини припускати, що нові будівничі імперії будуватимуть її іншими засобами, а не залізом і кров'ю її підбитих народів, — але фраза про вивольну місію російського народу дурманила всіх на Україні, унеможливлювала всяку самостійну концепцію української політики...

Сю фразу вбивалося нам в мозок легальною пресою, жидівською, російською і... українською, нелегальними брошурами й відозвами, з уст до уст. І той, хто не жив в туманні сих отруйних газів, не може собі уявити, що се було за «деліріум»,

що за масове божевілья! А серед того — никла кожда здорова національна думка на Україні, вмирала, не встигши розцвісти.

Політичне визволення України розуміли в нас не инакше, як політичне визволення Росії з під царату; своєї революційної програми в нас не було, була натомість російська революційна фраза. В ідею соціального визволення вкладали ми не наш зміст, а чужий. Ось що пише про се класичний свідок в своїх споминах про перші роки ХХ віку на Україні перед революцією:¹⁾ »Щодо нашого відношення до соціальних питань, то... нас, українську молодь, з боку соціального нічого з соціалізмом не звязувало. Хоч цілий уклад українського життя не мав нічого спільного з соціалізмом, але якраз соціалізм став у нас політичним гаслом дня! Власний здоровий розум в нас заступала »чужа мудрість«. Сею мудрістю був соціалізм. Томуто Лібкнехта, — *Дядька Дмитра* і *Добру пораду* та інші (соціалістичні брошури) ми читали, на загал, дуже співчуваюче. Правда, справа з спільними коморами і чобітьми (як се мало бути в соціалістичнім раю) видавалася нам не зовсім ясною: ми бачили село в процесі його щоденної господарської праці і трохи сумнівались, чи може все піти так гладко, на команду зверху. По друге, нам почасти не подобалось, що при соціалізмі... мусілаб зникнути поезія індивідуального українського господарства. Але соціалістична фраза панувала тоді неподільно над нами. А соціалістичні брошури вважалися в ті часи майже що не божеським об'явленням і... критикувати їх не було в звичаю!...

¹⁾ В. Приходько в *ЛНВ* VI 1927.

»Ми українці — читаємо далі — були передусім і майже виключно діти села. Тай місто на Україні (з деякими виїмками) не було таке, як писав Маркс і Лібкнехт. Там були лиш... майстерні столярські, слюсарські, з »хозяїном«, що сам був майстром, та з його кількома »челядниками«; се було зовсім не те, що ми читали в революційних брошурах про високі димарі і многоповерхові фабричні будинки з тисячами робітників і з пажерливим капіталістом на чолі, котрий нічого не робив, тільки їздив на рівієру.

Але й ті маленькі майстерні... були »не наші«. »Не наші« в тім розумінню, що ми психольогічно для себе не уявляли тут якоїбудь ролі. Майстерні чи робітні були майже виключно жидівські. Ми заходили від часу до часу до кравця чи шевця, що тулився десь на задньому дворі Почтової вулиці в двох низеньких кімнатках... Ми не могли не чути того страшного специфічного повітря, що стояло в сих маленьких подвірях, повних дітей і страшенно забруджених«...

Але ми думали, що чужа соціалістична фраза сього чужого міста — має стати нашим евангелієм. »Нам і не спадало на думку, що ось власне ми мусимо вмішатися в сі складні і незрозумілі для нас (міські) стосунки«, що не вони нам, лише ми їм маємо накинати свою волю... »І тому, хоч і з яким незрозумінням ставилися ми до ідеї пролетаріату, всеж... ширили її, їй підпорядковуючи ідею селянства і нації«.

Їздили семінаристи, роблячи революцію, а з ними їздив Карл Лібкнехт, обнявшись з *Дядьком Дмитром*, та іншими соціалістичними брошурами... І нікому й не ввижався той грізний час.

коли Карл Лібкнехт, в спілці з щойно описаним жидівським геттом схопить за горло наївного дядька Дмитра... Соціалізм, зроджений в нас в сім гетті і в російським марксизмі *à la tartare*, став релігією селянської України. Дійсність скапітулювала перед фразою. Були такі, що отряслися з гіпнози сеї чужої фрази; що зірвали з соціалізмом; що прислухалися до правди власної землі. Але таких було небогато.

А коли прийшов момент великого поррахунку в 1906, 1918 рр. впоена в нас чужа фраза, мов іржа залізо, сточила нашу душу, відбираючи їй полиск і гарт.

— »Свобідна Росія несе нам свободу!« — вчили нас, а потім могла ся свобідна Росія скільки хотіла бомбардувати Київ, обкраювати нашу територію, заселяти її зайдами, реквірувати останні рештки майна зпід селянської стріхи, запроваджувати диктатуру чужинців, напихати тюрми, як за царських часів, мужиками, а все знаходилися Христюки, Севрюки, Лозинські, Винниченки, тощо, які кричали їй осанну, які готові були присягати, що Україна — самостійна, а совітський уряд дійсно не тільки робітничий, а й селянський. Большевики знайшли — як казав Мопасан — чудесну формулу, яка так вражала думку, що й самі факти їй не могли нічого вдіяти.

Так ми увірили в інтернаціоналізм, увірили, що ми контрреволюціонери, що під вом вигідніше, як на возі, і т. д. Увірили і в потьомкінівські села.

Фраза не дала нам — особливо соціялістам — заняти правильне становище до жидів. В історії жидів пише Ренан про один момент, коли зано-

силося на повстання проти римлян: »Частіше, як колибудь приходило до сутичок між жидівським населенням і римською поліцією«, при чім всякий жид, хто був проти римлян, був особою незайманою. »Всякий горлоріз, що не корився владі, ухпив за святого, розбійник ставав патріотом, затримувати злодіїв уважалося за зраду. Одному жидові, якого обов'язком було розшукувати злодіїв, — казав рабін: »на що ти видаєш нарід Господень?«

Дві тисячі літ пізніше, на процесі Шварцбарта — бачимо знов, як з горлоріза робили святого, а з розбійника-патріота, бо належав до вибраного народу. І деякі українці навіть ставали по його стороні, бо ся примітивна оборона »свого« прикривалася в жидів галасливою фразою про гуманність і терпіння... Фраза заслоняла перед нами суть.

Віра в декларацію, не в суть не давала демократам і соціялістам підходити до наших справ з нашої точки погляду. Дійсність зникала перед очима. Ось як пише про се соціяліст-революціонер, права рука Шаповала: »Будучи соціялістами і шануючи соціялізм, як найвищу ознаку людської справедливості, чести і волі, ми вірили всякому, хто носив ім'я (ім'я — тут вся річ!) соціяліста. Ми не могли собі уявити, щоб будьякий соціяліст міг говорити про підлеглість або залежність України. Адже се було суперечню до волі, про яку соціялісти повинні дбати перш за все. І треба було аж виразних погроз »штиками« соціяліста Незлобіна, цілої низки виступів соціялістів Фруміна, Лепарського і Соколовського, Таска та ин., провокаційного нападу московських драгунів на Бог-

данівський полк, зробленого під охороною соціаліста Оберучева, наказів і промов соціаліста Керенського, щоб ми«... — думаєте, щоб »ми« нарешті навчилися відрізняти словесний серпанок від суті річі? — Ні, щоб »ми« і десять літ пізніше засновували *Лігу соціалістів сходу Європи*, йшли в підсусідки до московських соц.-революціонерів, чекаючи, аж багнети Чернова навчать »нас« так, як багнети Незлобіна.

Віра в »голошені гасла«, в »заяви« і »деклярації«, в фразу — ось що було по наших боці, по другім власна правда, непомильна, вперта й тяжка, яка йшла отверто до спрагненої мети, а гаслами послуговувалася лише як тореадор червоною хусткою, щоби повести осліпленого бика в бажану йому сторону.

Є анекдот про діпльомата, який їхав на кораблі, що раптом потонув. Під водою зустрівся діпльомат, око в око з акулою і вийняв великий ніж... Але акула промовила: »Як, ви, діпльомат, беретеся до риби з ножем?« — І засоромлений діпльомат випустив з руки ніж і акула проковтнула його...

Скільки разів підносили ми ніж на потвора, але зараз же солодкими фразами він роззброював нас: — Як? Ви воюєте шовінізмом?! Як? Ви підносите руку на братний нарід, на демократію?!.. І наші руки опускалися. Фраза тріюмфувала, а з нею й акула, що пожирала нас.

Ся фраза не дає і досі викристалізуватися на Великій Україні ясній доктрині націоналізму. »Донцов закликає романтиків — пише В. Поліщук — до нового змісту »національної революції«... Якої?.. бож національне питання в нас, як відо-

мо, завершилось розв'язанням поруч з соціяльним: доказом є СРСР«...

Що можна довести сим невільникам доктрини? Один каже, що факт національного гнєту на Україні мусить привести до національної революції. Другі — зі здивованням питаються, як сміємо ми говорити про революцію, коли національне питання, «як відомо» з політграмоти, є вже розв'язане... В байці Андерзена курка, що висиділа каченя, зі здивуванням питається — як сміє воно плавати, коли, «як відомо», воно є курча? Замість творити програму зі спостережень на фактах потреб життя, соціялісти каструють се життя для догоди абсурдної фрази.

Через що безладно шамоталася Велика Україна? Через те, що нераз її «еліта» дивилася на світ через чужі окуляри; через те, що вірила, що чужі Генрики дадуть їй по курці в миску, та що чужа імперія принесе бажаний мир і добробут... Через фразу.

»Ми поважали всяку чужу думку — пише один видатний соціяліст — і занадто мало шанували себе. Ми не були революційною партією, що непохитно переводить в життя свої погляди, а добрим сусідами, що намагаються зі всіми жити в злагоді, і Бога не гнівати, і чорта не ображати. Ми ...своєю мягкотілістю допомагали створенню для «соглашательства» об'єктивних умов«²⁾.

Хто забив в собі інстинкт, того безвідпорний розум гне фраза, як вітер лозу, куди схоче...

Ми є свідками блискучого відродження серед-

²⁾ Г. Наш — Наші гріхи *Вільна Спілка* Львів жовтень 1921.

ної кляси міста і села; свідками бунту села проти соціалізму. На тім повстав, як на підложу, фашизм. Але фраза каже, що »бідніші і спролетаризовані групи селянства проймаються пролетарським почуттям«³⁾. Отже — *percat mundus* і логіка — аби жив соціалізм!

Фраза! Якась »деклярація зїзду московських совітів«, якийсь »наказ Троцького червоній армії«, що йшла на Україну, якісь »признання Леніна«, якісь »писання Винниченка«, »неясні звістки«, базарні сплетні й чутки, — рішали про зміну тактики, а иноді й цілої політики соціалістичних провідників, як наївно признаються вони самі⁴⁾.

Тиранія фрази, яка з голови політика робить голову базарної сидухи!

Факти? Факти для соціаліста ніщо.

Фраза — все! Для соціаліста »в ніякім разі не може Україна вести протиросійської політики«⁵⁾. Так стоїть во пророках, хоч ся »аксіома« й до крові розбивала голови »трудящому народові«...

Нація? О, й вони визнають націю... Але соціалістична фраза про »братерство народів« — все-сильна, і тому, »всякий сепаратизм, всяке відокремлення себе від революційної Росії здавалося смішним, абсурдним, безглуздим«. Думка про незалежність стріла серед соціалістів »майже однодушне негативне відношення«⁶⁾.

³⁾ І. Мазепа — *Большевизм і окупація України* Львів 1922.

⁴⁾ *Вільна Спілка*.

⁵⁾ М. Сріблянський (Микита Шаповал) — *Die Ukraine* 30 IX 1919 Budapest.

⁶⁾ В. Винниченко — *Відродження Нації* I стор. 42-3.

Взагалі гасло незалежності підхопили «гірші елементи», «елементи бандитські, контрреволюційні, реакційні». Воно обернулося «проти соціалізму», проти соціалістичної фрази, якжеж можна було прийняти його?! Хочби кривавилася Україна, як довга й широка, не вільно було зривати з большевицькою тиранією, «шануючи загально-людську вагу соціалістичної революції», яку робила Росія...⁷⁾.

В ім'я соціалістичної доктрини сотки тисяч нашого селянства паде жертвою червоної диктатури, і многі соціалісти — мовчать. Але ось большевики «ліквідують» кілька соціалістичних інтелігентів, які пішли їм на службу — і соціалісти видають вогненний протест, підписаний П. Буняком, Р. Домбчевським, Л. Ганкевичем, І. Квасницею, К. Коберським, В. Старосольським, В. Левинським, В. Темницьким, М. Стаховим...⁸⁾. Їх болить лише особисте горе кількох наївних або злочинних соціалістів. Не горе мас трудящого народу, яких гнобити помагали большевикам ті соціалісти...

Диктатура — зло? Комуністи звірі? Можливо, але всеж вони — соціалісти. І тому наші премудрі радикали готові співробітничати і з Сталіном, колиб повстали «моральні основи для сього з боку комуністичної диктатури»⁹⁾.

Національний принцип... Щож може бути гарніше для живої нації. Але кожда нація має своїх євнухів, і один з них заявляє: що «у світовій

⁷⁾ М. Грушевський — *Воля* 1920 III стор. 446-7.

⁸⁾ *Діло* 21 V 1935.

⁹⁾ *Гром. Голос* 8 IV 1933.

опінії після війни спостерігається виразний поворот проти національного принципу», що »світ суверенних націй, се синонім світу вічного руїництва«, а »світова опінія, се факт, яким політик не може нехтувати«¹⁰⁾.

Для нормальної людини потреби її збірноти — є факт, з якого треба виходити в своїх вимогах. Для євнуха соціалізму, для невільника чужої фрази — фактом є »світова опінія«, щей до того сфалшована тупою думкою політичного кастрата!

Ми пишаємося блискучою культурою наших предків. І хто відчуває і думає по-українськи, тому мусить сильніше битися серце на саму згадку про тих предків і їх діло. Але для соціаліста — якому марксівська фраза затьмарила розум, — великі національні будівничі нашої давнини, се »хамі-розбійники«, а їх культуру — »ми сміло кидаємо в піч!«¹¹⁾.

»Ми« — »прадідів великих онуки погані«!

Фраза застилає їм живий світ і живих людей.

Через фразу бачуть вони в новій панщині, в колективізації ґрунтів — »землю і волю«.

Через фразу бачуть в панованню одної кляси, чи лише кліки — »рівність«.

Через фразу бачуть в панованю сильніших (і мудріших) »товаришів« — здійснення засади »інтернаціоналізму«.

В догоду мертвій фразі — плюють на живу традицію.

В догоду фразі — в зраді інстинкту само-

¹⁰⁾ *Соціалъ-Демократ* ч. XIII-XIV 1933 Прага.

¹¹⁾ Микита Шаповал — *Українська Хата* Київ 1913 стор. 305-6.

оборони, властивого кожному створінню, — бачуть »гуманність«.

В догоду фразі в кождім вияві здорової волі життя — добачують вони »звірячість«.

Беззубі, бездушні, безвольні невільники доктрини...

Ми хотіли розв'язати земельне питання по своєму — але, ах! — сеж булаб дрібнобуржуазна програма!

Ми хотіли розв'язати проблему внутрішнього устрою по своєму, але, ах! — сеж булаб реакція!..

Ми стреміли до власної суверенності, але ах! — сеж булаб контрреволюція... шовінізм!..

Ми хотіли так, як всі вільні народи, власною рукою здобути свої права, але ах! — сеж бувби бандитизм!..

Так соціялісти зневажали власну правду... І тягло їх до чужих, і не бачили вони за гарною маскою прекрасних фраз — звірячого обличчя хижака. Дорогу до власної мети їм »другий звір загородив, химера бистрокрила, котра манить і найяснішу правду в привид, в мару пусту змінє«. Соціалізм, радикалізм, паціфізм, гуманітаризм. Ось були голови тої химери, на які вони не важилися піднести меч критики. Оповідують про болгарів: коли підчас турецької війни взяли вони Адріанопіль, всі ахнули з дива: як могли вони се зробити, коли ся твердиня була, на думку всіх стратегів, неприступна?! На се хтось відповів, що дійсно ся твердиня була неприступна, і за правилами стратегії її ніяк не можна було взяти... Але, щож, коли дурні болгарські мурги не розумілися на стра-

тегії, не знали про неприступність Адріянополя, і — взяли його... Я гадаю, що колиб ми на хвилину забули, що нам невільно виступати проти таких твердинь, як »поступ«, »інтернаціоналізм«, »демократія«, тощо, колиб ми — як болгарські селяни, дбали тільки про інтереси своєї країни, колиб ми на хвилину забули про неприступність і незайманість прекрасних кличів, якими нам забивають голову, — ми давно зробилиби так, як ті болгарі.

Мов отруйними газами туманять нас противники, ніби високими гаслами, гарними фразами — братерство народів, гуманність, мир, тощо. Їм ся наука не шкодить, бо знають, чого хочуть, як вовкові, що хотів зісти червону шапочку, не шкодив бабусин очіпок, ні солодка мова... Але нас ся ворожа фразеологія розкладає, заломлює, нищить всякий дух протесту. Ось як казала поетка:

*Кождий раб,
Як лиш науку ворожу перейме,
Стає покірним, чесним, роботящим,
Хоч кия забувай!*

»Коли йде про істновання Прусії — писав Бісмарк в 1874 р. — то я піду на союз хочби й з революцією, і скрізь, де знайду допомогу«. І він (легітиміст!) пактував проти Габсбургів з італійськими карбонарами й угорськими бунтівниками...

Коли большевики думали, що в інтересах Росії є стратити Миколу II, вони се зробили, але, коли в інтересах тої самої Росії треба було стояти »руки па швам« перед королем Аман Уллагом, вони й се зробили; вони й III інтернаціонал видумали,

коли вмерла ідея царату, для здійснення старих цілей російської зовнішньої політики... В обох випадках (і Бісмарка і большевиків) наперед ішов інстинкт народу, потреби держави, а потім до того видумувалася програма, така чи сяка, але яка служила тим потребам. Наші соціялісти, радикали й демократи навпаки — мов репях кожуха трималися доктрини і в ім'я її кастрували життя.

Політика здорових народів се »не-льоґічні акції« (не нельогічні!), як казав Парето, які впливають з »національного характеру« народу і його »соціальної будови«, з фактів його життя. Потім до сих акцій причеплюється ідеї, що сі акції усprawедливлюють, і ніколи навпаки... Але в народів нездорових буває навідворот: тут, чужі переважно, доктрини панують над потребами його життя і ломлять його. Ще Барес казав, що »німецька або англійська правда не є французькою правдою, вони можуть отруїти нас«. Те саме можна сказати про ті чужі правди і фрази, які затроюють нашу збірну душу. Задачею новітнього націоналізму є — пристосувати програму своєї акції до своєї »правди«, безмілосердно нищити доктринерство...

Час перестати соромитися сього. Час піти не за фразами, лише за голосом крови і за мудрістю власної душі, а з усіх фраз памятати хіба одну — *Timeo Danaos et dona ferentes!*

Час ліпше прислухатися до голосу інстинкту, який ніколи не одурить. Не пристосовувати й калічити його до гарних формулок, лише знайти власні формули, в яких сей голос крови знайшовби свій найкращий вираз. Час узгіднити нашу захитану думку з непомильним інстинктом країни.

Коли в нас кажуть — «гуртове — чортове», то се не контрреволюція, лише засада індивідуальної власності, на якій збудовано пишний та гордий світ окциденту.

Коли в нас кажуть: — «як москаль каже сухо, то вилась по вуха!», то ся народна мудрість має для мене більшу вартість за всі писання чужих апостолів, що хочуть наклонити нас до мирного співжиття з тим сусідою.

Коли в нас кажуть — «Чия вівця, того й вовна», то се звучить для мене глибше від усіх писань гуманістів та інтернаціоналістів, які думають, що, віддаючи себе комусь в посідання можна вратуватися від стрижки.

Здерти з обличчя серпанок облудних фраз і поглянути на світ крізь призму власних інтересів — ось яке завдання стоїть перед нами.

Фраза мусить умерти! Мусить лишитися тільки дійсність. Часом воно страшне, мов Горгона, обличчя сеї дійсности, як того сфінкса, але той згине, хто спустить перед її поглядом очі.

Тільки без аскези і без чужих костурів. Не соромитися свого здоров'я! Коли ми чуємо, як міцно пульсує наша кров, коли, мов залізом, наливаються наші жили, — не соромімся того! Коли нам здається, що аби добре сісти, мусять потиснутися інші, не робім собі з того нічого!.. Коли на тім потерплять засади гуманности й братерства — тим гірше для них!.. Коли до сього треба буде забути про добрий тон, — не наша в тім вина.. Коли нам казатимуть, що ми реакціонери, хижаки або анархісти і бандити, — постараймося стати

висше наліпок, висше фраз!.. Аби лише ми були в згоді з собою і з нацією.

І коли нам доведеться роздерти петлю з фразеології, яку затискають нам на шиї, — зробім се! Світ належить не до тих, що митикують і вагаються, лише до тих, що прагнуть і ділають!

ЛНВ 1928 VI

Львівська державна
наукова бібліотека

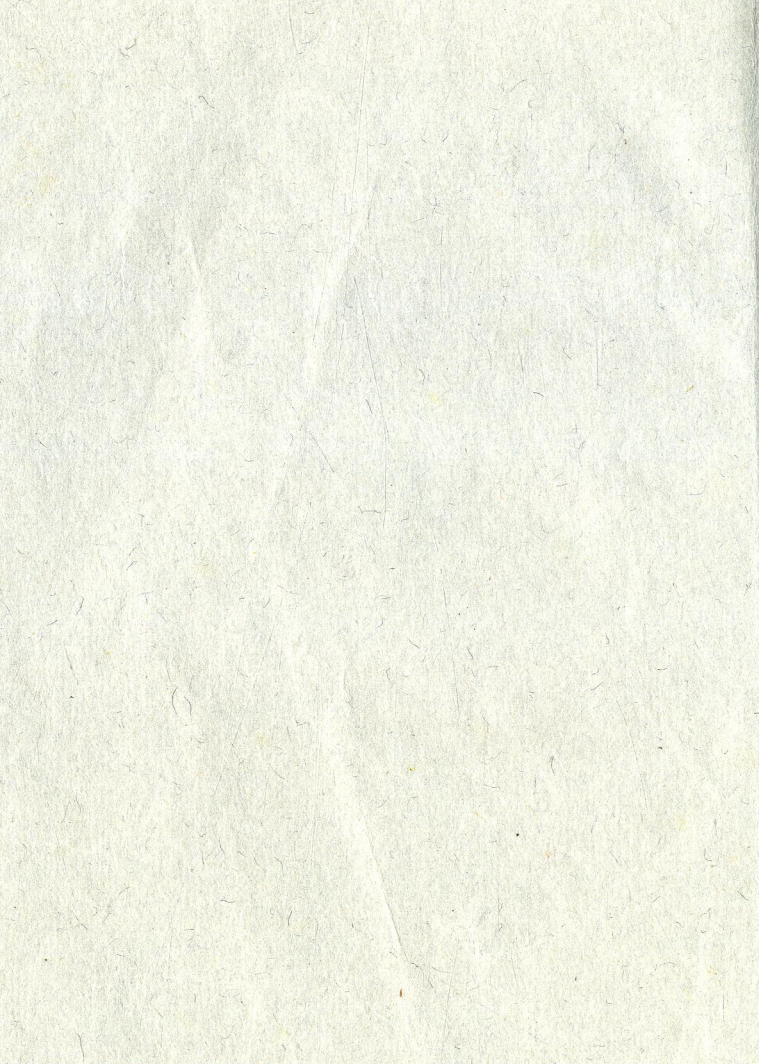
39933

3,85
(1986)

1633

З М І С Т:

I. До традицій	5
II. Про соціяль-ідіотів	19
III. Евнухи доктрини	42
IV. В путах фрази	78



РА 1633

Д. Донцов

Дурман
соціалізму

у